

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Elo Petron
Omadussõnad ja intensiivistajad eesti eakate keeles
Magistritöö

Juhendajad kaasprofessor Kristiina Praakli
kaasprofessor Virve-Anneli Vihman

Tartu 2023

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Kõnelejaga seotud sotsiaalsed tunnused	10
1.1 Vanus	10
1.1.1 Varasemad uurimused eakate keele kohta	14
1.2 Sugu	15
1.3 Haridus	16
2. Omadussõnad ja intensiivistajad	19
2.1 Omadussõnad	20
2.2 Intensiivistajad	26
3. Uurimismaterjal ja meetod	30
3.1 Keeleandmed	30
3.2 Andmeanalüüsimeetod	32
4. Omadussõnade ja intensiivistajate analüüs	35
4.1 Esinemissagedus	35
4.1.1 Omadussõnade sagedus	35
4.1.2 Mitmest omadussõnast koosnev täiend või öeldistäide	37
4.1.3 Intensiivistajate sagedus	38
4.2 Omadussõnade intensiivistajaga esinemise sagedus ja semantiline liigitus	39
4.3 Omadussõnade semantilised tunnused	41
4.4 Omadussõnade ja intensiivistajate kasutust mõjutavad sotsiaalsed tunnused	48
4.4.1 Sugu	48
4.4.2 Vanus	51
4.4.3 Haridustase	54
5. Arutelu ja järeldused	56
Kokkuvõte	64
Adjectives and intensifiers in Estonian elderly language. Summary	67
Kirjandus	68
Lisa 1. Semantiliste tunnuste tabel	73
Lisa 2. Kõik andmetes esinenud intensiivistajad	75
Lisa 3. Omadussõnade ja intensiivistajate koosinemise tabel	76

Lisa 4. Semantiliste tüüpide ja intensiivistajate koosinemise hulk.....	79
---	----

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrekselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Sissejuhatus

Keel ja keelekasutaja on omavahel tugevalt seotud ja mõjutavad üksteist. Mida vanemaks saab keelekasutaja, seda rohkem on tal kogemusi erinevate suhtlusolukordadega ning seda suurem on ka tema sõnavara. Lisaks muutuvad vananedes sensoorsed ja kognitiivsed võimed, mis võivad mõjutada keele tootmist ja keelelist eneseväljendust. Sageli pannakse ühiskonnas tähele, et midagi eakate keeles võrreldes nooremate põlvkondade keelekasutusega erineb ja kuna varieeruvate vormide osas on kõige äratuntavamad leksikaalsed erinevused, märgataksegi esimesena kergesti just neid. Lisaks sõnavarale võidakse tähele panna ka muid erinevusi, sest variatiivsust esineb keeles peale sõnavara mujalgi: kõne tempos ja prosoodias, häälduses, vormimoodustuses, morfoloogias, lausestuses, aga ka registrites.

Keeled muutuvad pidevalt ning võivad ühes ajahetkes koosneda mitmetest erinevatest keelekujudest. Keele varieerumise üheks seletajaks loetakse kõnelejaga seotud sotsiaalseid tunnuseid. Selles magistritöös on olulisim kõnelejaga seotud sotsiaalne tunnus vanus, kuna tähelepanu on just vanema põlvkonna keelele. Vaatluse alla võetakse ka sugu ja haridustase. Erinevaid põlvkondi eristab muu hulgas erinev kogemustepagas (tänapäeva eakad on elanud väga mitmekesistel ajaloolistel ja kultuurilistel perioodidel) ja ühiskondlikud muutused (nt tehnoloogia ja meedia areng). See kõik peegeldub ka eri vanuserühmade keeles. Näiteks võib üldisema tendentsina täheldada tänapäeva eesti noortel suuremat ingliskeelsete sõnade kasutust kui vanemate inimestel, sest noorte põhiline suhtlust vahendav keel on inglise keel (Praakli 2022: 1022).

Eesti keeles on vanust keele varieerumise ühe seletajana käsitletud mitmes uurimuses. Leelo Keevalliku suulise keele *nud*-kesksõna käsitlevas magistritöös (1994) on muude (sotsio)lingvistiliste tunnuste seas vaatluse all ka kõneleja vanuse mõju. Sarnaselt osutus vanus relevantseks tunnuseks Mari Metsa magistritöös (2004), mis analüüsis *nud*-kesksõna kasutust Vastseliina murraku näitel, ja ka doktoritöös (Mets 2010), mis vaatles võrukeelsete vormide vaheldumist kahes Võrumaa külas. Lisaks leiti vanusel olevat mõju Kihnu murde assimileerumisele Piret Grigorjevi jt (1997) uurimuses. Põhjalikumalt on

ühele vanuserühmale omast keelekasutust vaadeldud eesti noortekeeles. Noortekeelt on kogutud teismeliste keele korpusesse, kus suulisi ja digitaalselt vahendatud vestlusi on kogutud 9–18aastastelt noortelt aastatel 2020–2021. Korpus koostati „Teismeliste keel Eestis“ projekti raames ja selle andmete põhjal on avaldanud artikleid näiteks Virve-Anneli Vihman jt (2022) ja Aive Mandel jt (2022). Sellesama korpuse andmete põhjal on kirjutanud bakalaureusetöö nii Triin Aasa (2022), kes keskendus intensiivistajatele, kui ka Elis-Marii Anton (2022), kes uuris lühendeid noorte netikeeles. Lisaks on avaldatud artikleid noortekeelest ja selle senisest uurimisloost, viimastel aastatel Kristiina Praakli (2022), varem ka Tõnu Tender (1994). Eakate keele akustilisi omadusi on uurinud Einar Meister ja Lya Meister (2022), kes on ka koostanud senioride kõnekorpuse (samas) ja avaldanud eakate kõne põhitooni sageduse ja kõnetempo analüüsi käsitleva artikli. Ingliskeelses kirjanduses on vanust sotsiolingvistilise tunnusena käsitletud Penelope Eckert (1997), Florian Coulmas (2005), Rika Ito ja Sali Tagliamonte (2003). Põhiliste uurimisteedadena võib nendel nimetada keele muutumist ja muutumise põhjusi vanemas eas, eakate poole pöördumisi (viisakusvormelid), eakate mitmekeelsust ning eakate keelelist interaktsiooni laiemalt. Soome keeleteaduses võtab eakate keelekasutuse uuringud kokku artiklikogumik „Vanhuus ja kielenkäyttö“ (Hippi jt 2020).

Eestis on eakaid magistr töö raames uurinud Felika Tuul (2017), kes käsitles eakate meeste vananemiskogemust nende eluloo jutustuste põhjal. Eesti keeleteaduses on küll andmeid vanema põlvkonna keelekasutuse kohta, kuid nendes uurimustes on põhiliselt keskendunud piirkondlikele keelevariantidele. See tähendab, et uuringud on tehtud traditsioonilise variatsioonismi raamistikus, kus vaadeldud ja omavahel võrreldud on kolme põlvkonda: noorem, keskmine ja vanem. (Keevallik 1994, Grigorjev jt 1997, Mets 2004) Eakate ühiskeele (st mitte piirkondlike keelevariantide) kasutus pole varasemates uuringutes seni suuremat tähelepanu pälvinud, v.a 2022. aastal valminud senioride kõnekorpus (Meister, Meister 2022). Seega on see magistr töö eesti keeleteaduses üks esimesi, mis võtab fookusesse just eakate keele. Siinne eaka definitsioon lähtub uurimismaterjalina kasutatud senioride kõnekorpuse intervjueritustest ehk eakana lähevad arvesse vanemad kui 60aastased kõnelejad.

Eakate keele uurimine on tähtis mitmel põhjusel ja kuigi vanust peetakse üheks keskseimaks keele varieerumist seletavaks sotsiolingvistiliseks tunnuseks, puuduvad praegu siiski andmed üsna suurelt ja kasvava osakaaluga ühiskonna grupilt, eakatel. Vanemad inimesed esindavad pisut varasemat keelevarianti kui nooremad, seega aitab eakate keele uurimine kaasa üldisemale keelemuutuste ja -varieerumise uurimisele. Kui noortekeele kõrval on olemas andmed ka vanema põlvkonna keele kohta, saab paremini leida ja võrrelda, millised on teatud vanuses keelekasutajale iseloomulikud keelejooned ja muud suhtlusnähtused (näiteks pöördumised) ning kui palju on ühist erinevate põlvkondade keeles. Eakate keele uurimine võiks olla abiks, et paremini mõista, kuidas keelekasutus muutub ka inimese elu jooksul, võrreldes praeguste eakate keelt varasemate perioodide keelekirjeldustega.

Lisaks keeleteaduslikule vaatenurgale on üha vananevas ühiskonnas oluline eakaid tähele panna, neid ning neile omapäraseid jooni teadvustades. See aitab kaasa paremale põlvkondadevahelisele üksteisemõistmisele, toob eakad ja nende keele ühiskonnas rohkem nähtavale, väärtustab eakaid keeleuuringute keelejuhtidena ja annab ühiskonnale uusi teadmisi eakate suhtlusviisidest, keelelisest identiteedist ning hoiakutest keelekasutuse suhtes. Teadmatus vanemate inimeste keele eripärade (või nende puudumise) kohta võib eri põlvkondade suhtluses tekitada probleeme (Coulmas 2005: 63). Näiteks on soome keeles leitud, et kuigi enamik eakatest ise soovivad nende sinatamist, arvavad noored, et võivad näida sinatades ebaviisakad, seega kasutavad teietamist (Lappalainen 2018). Selliseid olukordi saab aga ennetada eakate keele suurema teadvustamise ja uurimisega.

Magistritöö keskmes on omadussõnad ja intensiivistajad eakate keeles. Kuna noori on kirjeldatud kui väga emotsionaalse keelega põlvkonda, on eakate puhul põhjust eeldada, et nad väljendavad emotsioone keeles tagasihoidlikumalt, näiteks kasutades kitsama sõnavaraga omadussõnu ja intensiivistajaid. Magistritöö materjali põhjal võivad aga eakad ise arvata vastupidist. Siinse ainekogu intervjuudes ütles üks 60ndates aastates naine eesti keelest ja eestlastest rääkides: „Lapsed ei omanda eriti omadussõnu, näiteks, et nende kirjandid on natuke kuivad. Emotsiooni jääb väheseks.“ Siinse töö võiks aidata võrrelda eakate keelekasutust noorema põlvkonna omaga.

Omadussõnad on sõnad, millega väljendatakse omadust, seda lauses nii täiendi (*suur kass*) kui öeldistäite (*kass on suur*) positsioonis. Enamasti omab omadussõna võrdlusastmeid ning ühildub fraasis põhisõnaga arvus ja käändes. (EKK 2020: 159) Leidub siiski ka erandeid (*väärt asi, väärt asjadele*). Intensiivistajad on sõnad, mis muudavad öeldu kvaliteeti või määra, seda tugevdades (*maru vahva*) või nõrgendades (*kergelt kaarjas*) (vt Aasa 2022: 10). See töö keskendub just taolistele intensiivsust näitavatele määrsõna funktsioonidele omadussõnadele (*hirmus kinnine*) ja määrsõnadele (*väga rikas*), koondades neid ühise nimetaja alla – intensiivistajad. Magistritöös olen poolpaksus kirjas esile tõstnud omadussõnad ning alla jooninud intensiivistajad.

Magistritöö eesmärk on teada saada, kuidas kasutavad omadussõnu ja nendega koos esinevaid intensiivistajaid eakad. Selleks esitan kolm uurimisküsimust:

1. Kui palju ja milliseid omadussõnu esineb eakate keele andmestikus?
2. Kui palju ja milliseid intensiivistajaid eakad omadussõnadega kasutavad?
3. Mil viisil on vanus, sugu ja haridus seotud omadussõnade ja intensiivistajate esinemissageduse ning mitmekesisusega eakate keeles?

Magistritöö andmed pärinevad seenioride kõnekorpusest (Meister, Meister 2022). Korpuse keelejuhid on vanuses 60–102 eluaastat, kellest pooled on mehed, pooled naised. (Meister, Meister 2022: 360) Magistritöösse valisin neist kõnelejaga seotud sotsiaalsetest tunnustest lähtuvalt (vanuserühm, sugu, haridustase) juhuslikult 48 keelejuhi intervjuud. Kuigi vanus juba on magistritöös laiemalt käsitletud, tahtsin välja selgitada, kas ka eakate vanuserühma sees võib vanus keelekasutusele mõju avaldada. Selleks võtsin töösse kaks vanuselisel võimalikult kauget vanuserühma: 60–69aastased ja 80–89aastased. Rühmad jagasin omakorda kaheks vastavalt keelejuhtide soole ja veelkord kaheks vastavalt haridustasemele. Omadussõnad kogusin intervjuudest automaatse morfanalüsaatori abiga, intensiivistajad määrasin iga omadussõna juures käsitsi.

Töö koosneb viiest sisupeatükist. Esimeses peatükis annan ülevaate keele varieerumist seletada võivatest kõnelejaga seotud sotsiaalsetest tunnustest, keskendudes vanusele kui

keskseimale, kuid peatudes ka sool ja haridustasemel. Teine peatükk käsitleb omadussõnade ja intensiivistajate kirjeldust eesti keeles ning annab ülevaate varasematest selleteemalistest uurimustest eesti keeleteaduses. Kolmandas peatükis tutvustan magistritöös kasutatud andmeid ja andmeanalüüsi meetodeid, kus selgitan andmete päritolu, nende valiku kriteeriume ning andmeanalüüsimeetodeid. Neljandas peatükis toon välja analüüsi tulemused neljas alapeatükis, esitades materjalis esinenud omadussõnade ja intensiivistajate sageduse, võimalikud koosinemised, semantilised tüübid ja kõnelejaga seotud sotsiaalsete tunnuste mõju omadussõnade ja intensiivistajate kasutusele. Sellele järgnevad arutelu ja järelduste peatükk.

1. Kõnelejaga seotud sotsiaalsed tunnused

Keel muutub ja areneb kogu aeg, muutudes eri viisil erinevates kohtades ja ajas. Keel varieerub nii häälduse, sõnamoodustuse, sõnavara kui ka süntaksi tasandil. Varieerumisel on mitmeid põhjusi, nendeks on nii keelekasutaja sotsiolingvistiline taust kui ka suhtlussituatsioon jpm (Halliday 2007: 206). Inglise keele varieerumist uurivad varasemad tööd arvestasid ühe olulisima sotsiolingvistilise tunnuseks keelekasutajate klassikuuluvust (vt Bright 1997: 86–89). Eestis on keele varieerumise sotsiolingvistiliste tunnustena vaadeldud sugu, vanust, päritolu, haridustaset ja sissetulekut. Ka edasised alapeatükid kirjeldavad sotsiolingvistilisi tunnuseid – vanust, sugu ja haridustaset – ning nende järgi on sellele magistritöö keelejuhid ka gruppidesse liigitatud.

1.1 Vanus

Igal ajahetkel eksisteerib maailmas mitmeid põlvkondi, kes küll jagavad sama keelt, kuid kelle keelekasutus, teadmised ja oskused keele kohta on mõneti erinevad. Coulmas on seda kirjeldanud kui igale põlvkonnale omast keelemaailma. (Coulmas 2005: 52–53) Ka praegune eesti vanem põlvkond erineb noorematest, näiteks on vanem põlvkond üles kasvanud Nõukogude Eestis, noorem põlvkond aga juba taasiseseisvunud Eestis. Erineb muudki, näiteks meedia ja interneti levik, mis hoogustus just hilisemal ajastul. Kokkupuuted teiste keelte ja kultuuridega on selle tõttu erinevad ning see võib kajastuda ka eri põlvkondade keeles. Vanem põlvkond esindab justkui veidi vanemat keelevarianti. Lisaks sellele, et keel ajas muutub, muutuvad ka keelekasutajad. Kuna inimese areng on eluaegne ja muutused toimuvad terve elu, muutub elu jooksul ka nende keel.

Inimese liikumine elukaarel määrab tihti vanusekohast käitumist, mis hõlmab endas ka keelt, näiteks täiskasvanueas ollakse konservatiivsemad, teismeeas uuendusmeelsemad ning kõnekeelsemad. Inimeste elu jooksul toimuvad muutused, mis hõlmavad perekonnaseisu, suhtlusvõrgustikku, elukohta, ametit, ühiskonnaelus osalemist, ärilist seotust jpm. (Eckert 1997: 152, 155) Nende erinevate mõjurite tõttu ei jää ka keel elu jooksul muutustest puutumata, mis teebki vanusest (muude mõjurite koostoimel) ühe keskseima sotsiolingvistilise tunnuse.

Eri vanuses inimeste suhtlusvõrgustikud on erinevad. Nii võivad noorte keeles olla suurema esinemissagedusega näiteks intensiivistajad, laensõnad ja *kas*-liide, kuid mõned teised keelejooned võivad olla hoopis kõrvale jäetud. Samas oskavad noored erinevates suhtlusolukordades orienteeruda ja muuta oma keelekasutust sellele vastavalt (Praakli 2022: 1020–1021). Samamoodi muudavad oma keelemalle vastavalt olukorrale täiskasvanudki, näiteks võivad nad olla keelelistes valikutes konservatiivsemad tööl, kuid kasutada kõnekeelsemat keelepruuki kodus. Elu jooksul kasutatud keelevariandid muudkui lisanduvad ja peegeldavad kõneleja minevikku. Kõik keelevariandid keelekasutajal siiski ei säili: mingi osa kaob või asendub teistega, kujundades konkreetse indiviidi keelt. (Hennoste 2003: 14–15)

Täiskasvanute keel on enamasti see keel, mida keelekasutajad ise kõige normilähedasemaks peavad. Vanusevahemikus 25–60 eluaastat valivad inimesed tihemini standardvormi, jättes sellega näiteks kõnekeelse kõrvale. Ameerika Ühendriikides läbi viidud uuringute andmetel väheneb peale 60ndaid eluaastaid sotsiaalne surve või ei pea kõnelejad standardvormide kasutamist enam oluliseks, mistõttu suureneb mittestandardsete vormide kasutus. (Coulmas 2005: 59) Seega kui kõige normilähedasemaks peavad keelekasutajad tavaliselt 25–60aastaste keelt, on nooremate kui 25- ja vanemate kui 60aastaste keel nende arvates vähem normipärane.

Sotsiolingvistilistes uurimustes eristatakse vanusest lähtuvalt kolme-nelja põlvkonda (Coulmas 2005: 55), kus mingit varieeruvat elementi analüüsitakse nooremas, keskmises ja vanemas vanuserühmas. Kuigi ühiskonnas ei pruugi vanus olla konkreetsete numbrite järgi rühmitatud (st kõneleja vanus suhestub muude eluetappidega, nt põhihariduse omandamise või lapsevanemaks saamisega), on varieerumise uuringutes vanuserühmad kindlapiirilised, kuigi uuringuti varieeruvad. (Coulmas 2005: 54–55) Mida vanema vanuserühma poole, seda vähem on teada vanusega seotud keele varieerumise eripäradest (Eckert 1997: 158). Eckerti järgi vaadeldakse täiskasvanute keelt enamasti üldisema ja homogeensema vanuserühmana kui seda tehakse lastekeelt uurides, tuues näiteks kõige vähem uuritud vanuserühma: pensioneerunud keelekõnelejad. Kuna pensionäridel võimusuhted (nt ametiga seotud) nõrgenevad või lausa kaovad, võib see mõju avaldada

ka nende keelelisele käitumisele, mis võib tähendada standardvormidega leebemat ümberkäimist ja vabadust keelenähtuste valimisel. (Eckert 1997: 165)

Vanusega seoses vähenevad kõneleja sensoorsed ja kognitiivsed võimed (Peelle 2019: 295). Seda kompenseerib aga ajas suurenev kogemus ja kokkupuuted keeltega. Nagu on uuringud näidanud (nt Rodríguez-Aranda, Jakobsen 2011), produtseerivad vanemad täiskasvanud kõnet aeglasemalt kui nooremad, kuid kuna aju suudab oma vähenenud ressursse paindlikult kompenseerida, ei tekita vananemine keeleliste ülesannete teostamisel enamasti suuri probleeme (Peelle 2019: 296–297, 305).

Siiski on leitud, et vanus mõistena on väga kompleksne ega anna ka sotsiolingvistilise tunnusena täit ülevaadet keele varieerumise seletamisel, sõltudes veel paljudest muudest asjaoludest, näiteks suhtlusvõrgustikest ja teistest sotsiaalsetest tunnustest, nagu päritolu ja haridus. Seega tuleks uurimustesse võimalusel kaasata ka neid tunnuseid. Sotsiolingvistiliste tunnuste hulgas on vanust võrreldud sooga, sest keele varieerumine ei ole mehe ja naise või noore ja vana vahel tingitud bioloogilistest erinevustest, vaid kujunenud sotsiaalsete erinevuste (mida kellelegi kohaseks ja vooruslikuks peetakse) tõttu. (Eckert 1997: 152, 167)

Viimastel aastatel on seoses TeKE projektiga võetud detailselt vaatluse alla noorte keelepruuk. Projekti raames koostatud teismeliste keele korpuse materjali ja selle kogumist on tutvustanud Mandel jt (2022) ja Koreinik jt (2023). Korpuse materjali põhjal tehtud uuringutes on ka vanuse mõistet ja tähendust põhjalikumalt käsitletud (Vihman jt 2022). Triin Aasa (2022) uuris bakalaureusetöös noorte keele intensiivistavaid sõnu, samuti põhines noorte keelele Elis-Marii Antoni (2022) bakalaureusetöö, mis käsitles lühendeid teismeliste netivestlustes. Vihmani jt (2022) artikkel tutvustas, kuidas teismelised oma keeles inglise keelt kasutavad. Nendes kõigis uurimustes on vanus olnud olulisim sotsiolingvistiline tunnus – kõik keelejuhid on noored, 9–18aastased.

Eestis on põlvkondadevahelist keele varieerumist uuritud 1997. aastal Manilaiul (Grigorjev jt 1997). Manilau elanikke linnastades pandi tähele, et Kihnu murdele omapärast sidesõna *ning* kasutas rohkem just vanem põlvkond. Siiski varieerusid tulemused kolme vanuserühma (noorem, keskmine ja vanem) sees palju, sest

keelekasutust mõjutas tugevalt nii kõnelejate taust kui ka vestlussituatsiooni muud tegurid (nt kõneleja tegelikult ei osanud kohalikku keelt või takistas andmete kogumist (muid kõnelejast lähtunud asjaolusid vt lähemalt Grigorjev jt 1997)). Näiteks kasutasid nooremas vanuserühmas tüdrukud ainult sidesõna *ja*, poisid eelistasid aga murdelisemat sidesõna *ning*. Ka murdeliste eitusvormide puhul olid tulemused sarnased: noortel vähem kui vanematel, naistel vähem kui meestel. Noorima vanuserühma poiste sagedasemat murdepäraste vormide kasutust kui tüdrukutel seletati sellega, et poisid nägid oma tulevikku Manilaiul, sama vanuserühma tüdrukud seevastu mitte, soovides pigem ära kolida mandrile. Kuigi Manilaiul oli vanuserühmade sees varieerumist, joonistus siiski välja, et murdepäraseid vorme kasutas rohkem vanem põlvkond ja kirjakeelseid vorme noorem põlvkond. (Grigorjev jt 1997: 32–34, 36)

Keevallik (1994) uuris oma magistritöös *nud*-kesksõna vorme tänapäeva keeles ning võrdles kesksõna pikema variandi (*-nud*) ja lühemate variantide (*-nd*, *-n* või *-d*) kasutust eri põlvkondade, sugude ja suhtlussituatsioonide vahel. Selgus, et kõnekeeles kasutas lühemaid vorme veidi rohkem vanem põlvkond (60ndates ja 70ndates inimesed), kuid üldiselt oli uuritud vormide kasutus eri põlvkondade vahel sarnane. Sellest järeldas Keevallik, et *nud*-kesksõna varieerumine oli ajas stabiilne ja keelejuhtide vanus seda siiski ei mõjutanud. (Keevallik 1994: 130)

Samuti *nud*-kesksõna uurinud Mets (2004) vaatles Vastseliinas vormide varieerumisel sotsiaalsete tunnustena vanust, sugu ja haridust. Keelejuhid jagas ta vanemaks, keskmiseks ja nooremaks põlvkonnaks ning leidis, et kõige vanapärasemaid ehk murdepärasemaid vorme kasutas vanem põlvkond, kellel ainult 1% uuritud sufiksitest ei olnud murdepärased. Keskmisel ja nooremal vanuserühmal oli mittemurdepäraseid sufikseid vastavalt 10% ja 9%. Erinevust vanima, keskmise ja noorema põlvkonna vahel seletas Mets sellega, et vanem põlvkond oli paiksema eluviisi ja madalama haridustasemega ning omas ühiskeelega vähem kokkupuuteid. (Mets 2004: 33, 34) Sarnase tulemuse sai Mets (2010: 207) ka doktoritöös, kus piirkonnale iseloomulik *h*-inessiiv oli rohkem levinud vanemas põlvkonnas.

1.1.1 Varasemad uurimused eakate keele kohta

Vanemasse põlvkonda ehk eakate vanuserühma kuulujate vanus võib eri uurimustes varieeruda, kuid tihti algab eakate vanuserühm umbes 60ndates eluaastates. Selle vanuserühma keelt on palju kirjeldatud, kuid seda enamasti murdekeele uuringute raames. Eakate kui ühe vanuserühma, mis ei koosne ainult murdekeele kõnelejatest, keelele omapäraseid jooni on kirjeldatud pigem juhuslikult. Enamasti keskendutakse eakate keele puhul füüsilise ja vaimse tervise halvenemisele: kuulmise halvenemine, raskused õige sõna leidmisega, afaasia, dementsus jne. (Coulmas 2005: 62) Seega on eakate kui väga olulise keele varieerumist seletava vanuserühma roll jäänud varasemates uurimustes pigem kõrvale.

Kuigi vananemine vähendab üldiselt aju võimekust, ei tähenda see, et eakate keel nooremate vanuserühmadega võrreldes vaesem oleks. Eakate leksikaalset mitmekesisust uurides on leitud, et sõnavara elu jooksul suureneb. See on küll seotud suhtlussituatsiooniga: konkreetse ja piiritletud ülesande, nagu pildi kirjeldamine, ning loomuliku vestluse vahel võivad tulemused erineda. Pildi kirjeldamise ülesande puhul leidsid Paul A. Dennis ja Thomas M. Hess (2016: 644–645) inglise keele põhjal, et võrreldes nooremate täiskasvanutega, kasutavad eakad rohkem mittenormatiivseid (vähem kui 5% osalejate kõnes esinenud) ja harvaesinevaid sõnu.

Eestis on eakate kõne akustilisi eripärasid seenioride kõnekorpuse põhjal uurinud Einar ja Lya Meister (2022), kes on ka sama korpuse koostajad. Nad vaatasid kõne põhitooni sagedusi ning artikulatsiooni-, kõne- ja häälikukiirust. Kõne põhitooni sagedus vanuse kasvades meestel tõusis ja naistel langes ehk need lähenesid üksteisele (Meister, Meister 2022: 365). Kõnetempo vanuse kasvades aeglustus, kusjuures naistel rohkem kui meestel. Meeste puhul leiti, et vanimas eakate vanuserühmas (üle 80aastased) oli kõnetempo isegi kiirem kui nooremas kahes vanuserühmas (60–69 ja 70–79). Selline tulemus on varasemate uurimustega võrreldes aga ebatavaline. (Meister, Meister 2022: 369)

Helsingi Ülikooli soome-ugri ja Põhjamaade osakonnas korraldati eakate keelest ja eripäradest lähtudes 2018. aastal kursus “Vanhuus ja kielenkäyttö”, et seda väheuuritud teemat avada ja aidata eakaid paremini mõista. Kursusel käsitleti arusaamu sobivast

keelekasutusest (nt sinatamine-teietamine), seda näiteks hooldusasutuses olevate eakate ja asutuse töötajate vahel. Vaadeldi ka vananemist neurolingvistilisest vaatenurgast ja keelekasutuse valikuid (nt kakskeelsete eakate puhul). Tõdeti, et enamus soome eakate keele alaseid uuringuid on tehtud hooldekodudes elavate eakatega ja kindlasti tuleks tähelepanu edaspidi pöörata ka aktiivselt ühiskonnaelus osalevatele eakatele, sest nende keel moodustab siiski suure osa soome keelekasutusest. (Lappalainen 2018)

1.2 Sugu

Sugu on keele varieerumise uurimisel oluline tunnus juba füsioloogiliste erinevuste tõttu, näiteks vibreerivad meeste häälepaelad keskmiselt madalama sagedusega kui naiste häälepaelad, tekitades nii erineva kõrgusega hääletoonid (vt nt Meister, Meister 2022). Kuid sugude vahel on uuritud ja kirjeldatud rohkelt ka keele varieerumist, mis ei ole tingitud kõnelejate füüsilistest ja füsioloogilistest erinevustest ning sõltub rohkem kultuurist ja ühiskonnast. Coulmas (2005: 38) nimetabki sugu väga oluliseks sotsiolingvistiliseks tunnuseks, mis sageli keele varieerumist seletab. Näitena toob ta mitmed uurimused, kus on leitud, et naiste standardipärasemate vormide kasutuse taga on see, et naised (sagedamini kui mehed) tegelevad lastega rohkem ja see paneb naisi ka rohkem tähelepanu oma keelekasutusele pöörama. Lisaks on mehed ja naised tihti juba lastena erinevates suhtlussituatsioonides – ka see mõjutab nende keelt erinevalt. Coulmas kirjutab samas, et sugudevahelistel erinevustel on väga mitmeid põhjuseid. (Coulmas 2005: 38–39) Tänapäeval võib sugu ja muu sooga kaasaskäiv kultuuriti üsna palju erineda ja tekitada raskusi soo kui sotsiolingvistilise tunnuse eristajana. Lääne ühiskondades pööratakse näiteks rohkem kui mõnes muus ühiskonnas tähelepanu sugudevahelisele võrdsusele ja see võib tasandada ka keelelisi erinevusi sugude vahel (Coulmas 2005: 45), mis aga ei tähenda, et erinevused täiesti kaoksid.

Eesti keeles on sugu kui sotsiolingvistilist tunnust käsitlenud Leelo Keevallik (1994) ja Mari Mets (2004) *nud*-kesksõna uurimustes. Selgus, et eesti kõnekeeles kasutasid naised meestest rohkem standardipäraseid vorme ning neil oli vähem lühemaid, mittestandardseid vorme (nt *saand*, *tahtn*, *öeld*) (Keevallik 1994: 126). Mari Metsa

magistritöö tulemused olid Keevalliku omadele sarnased selles mõttes, et naistel esines murdepäraseid *nud*-kesksõna vorme rohkem kui meestel. Kui naistel oli 1% murdevõõraid *nud*-kesksõnu, siis meestel oli 10%. Mets nimetabki naiste keelt „korrektsemaks“, nentides samas, et mehed võisid olla lindistussituatsioonist rohkem häiritud ja sellepärast murdevõõraid vorme rohkem ka kasutada. Idiolekti tasandil oli meestel murdevõõraste vormide kasutus üsna kõikuv, naistel nii suurt kõikumist ei olnud. See näitas, et naised hoidsid ühiskeelt ja lõunaesti keelt rohkem lahus kui mehed. (Mets 2004: 36, 39) Metsa (2010) doktoritööst selgus aga, et naised eelistasid uuritud piirkonnas keeleajalooliselt iseloomuliku *h*-inessiivi asemel uuemat *n*-inessiivi. Seda põhjendas Mets sellega, et naised võtavad uuenduslikke vorme üldiselt paremini omaks kui mehed. (Mets 2010: 207)

Ingliskeelses kirjanduses on sugu ühe sotsiolingvistilise tunnusest intensiivistajate uurimuses vaadeldud Xiao ja Tao (2007). Nad leidsid, et sugu üksinda ei omanud intensiivistajate kasutushulgale mõju, kuid näiteks biograafiates ja institutsionaalses suhtluses oli meestel intensiivistajaid naistest enam (kuigi üldiselt peetakse naisi sagedasemateks intensiivistajate kasutajateks). Seega leiti koosmõju soo ning suhtlussituatsiooni ja konteksti vahel, mis andis tulemuseks erinevused sõnavaras: ainult kõnes esines meestel naistest sagedamini intensiivistajaid *perfectly* 'täiesti', *pretty* 'üsna', *totally* 'täiesti' ja *very* 'väga'. Naistel olid need sõnad meestest enam levinud hoopis kirjalikus tekstis. (Xiao, Tao 2007: 251)

1.3 Haridus

Haridust on keele varieerumist mõjutava sotsiolingvistilise tunnusest peetud oluliseks juba pikalt, kuid tihti on seda vaadatud sotsiaalse klassi osana koos ameti, sissetuleku, eluruumi tüübi, elukohaga jne. Tiit Hennoste (2003: 7) järgi on eelmainitud sotsiolingvistilised tunnused lääneühiskonnas tihti omavahel tugevalt seotud: kõrgema haridusega inimestel on sageli suurem palk, kõrgem ametipositsioon jne. Eestikeelsetes sotsiolingvistilistes uurimustes on haridust kui olulist keelt mõjutavat tunnust uurinud

näiteks Mets (2004), kes leidis et kõrgemalt haritud inimesed on tihti keelemuutuse eestvedajad.

Mets (2004: 39) nimetas oma magistritöös Eesti ainukeseks sotsiaalset staatust määratleda võivaks tunnuseks keelejuhtide haridustaseme. Haridustasemed jaotas ta nelja gruppi: kohalik algharidus, kohalik põhiharidus, kohalik keskharidus ja kodukohast kaugemal omandatud keskeri- või kõrgharidus. Kohalik ja kaugemal omandatud haridus erinesid omavahel suhtlusvõrgustiku suuruse poolest – kohaliku haridusega keelejuhti mõjutavad teised piirkonnad vähem, sest kontakte teiste piirkondadega on neil vähem. Metsa uurimusest tuli esile, et alg- või põhiharidusega keelejuhtidel olid kõigest *nud*-kesksõna vormidest ainult 1% murdevõõrad, keskeri-/kõrgharitudel oli neid veidi enam, vastavalt 9% ja 13%. Eriti mõjutas kõrgem haridustase just mehi. Madalama haridustasega keelejuhid olid ka idiolektiti stabiilsema keelekasutusega. (Mets 2004: 40–43)

Haridustase mõjutas murdeliste vormide kasutust ka Metsa (2010) doktoritöös, kus ta vaatles võru kõnekeele varieerumist kahes külas. Mida rohkem oli keelejuht koolis käinud, seda vähem oli ta kõnes piirkonnale keeleajalooliselt iseloomulikku *h*-inessiivi ja seda rohkem markeeris ta ka *tud*-kesksõna. Kõrgem haridustase vähendas lisaks võrukeelsete sõnade *iks/õks* kasutust, sest kõnelejad eelistasid nendele eestikeelset sõna *ikka*. Seda põhjendas Mets sellega, et kõrgemalt haritudel on rohkem kokkupuuteid eesti ühiskeelega. (Mets 2010: 207–210)

5–8-aastaste eesti laste keelelist arengut ja seost keelelise kasvukeskkonnaga uurinud Andra Kütt (2023) leidis oma doktoritöös, et laste keelelist arengut mõjutab nii pere elukoht kui ka ema haridustase. Omavahel võrreldi kõrgharidusega ja kesk(eri)haridusega emade lapsi. Selgus, et kõrgema haridusega emadel oli suurem sõnavara ja nad kasutasid vähem direktiivset kõnet ning see mõjus ka laste sõnavara suurusele positiivselt. (Kütt 2023: 63–64)

Briti inglise keele intensiivistajaid korpuspõhiselt uurinud Richard Xiao ja Hongyin Tao (2007: 256) jagasid keelejuhid haridustaseme järgi kolmeks. Keelejuht oli a) käinud koolis kuni 14aastaseks saamiseni või vähem, b) käinud koolis kuni 19aastaseks

saamiseni või kauem või c) endiselt koolis. Uuringust selgus, et tihti esines kõrgemalt haritute keeles rohkem intensiivistajaid ning ka intensiivistajate sõnavara oli neil suurem. (Xiao, Tao 2007: 256) Hariduse mõju intensiivistajate kasutusele inglise keeles uurisid ka Ito ja Tagliamonte (2003), kes leidsid, et kõrgema haridusega noorema ja keskmise põlvkonna keelejuhtidel oli keeles intensiivistaja *really* 'tõesti' sagedus suurem kui vanemal põlvkonnal. Uurijad tõid aga välja, et vanemat põlvkonda ei olnud noorematega sarnaselt võimalik uurida, sest eakate keelejuhtide seas kõrgemalt haritud puudusid. (Ito, Tagliamonte 2003: 275, 278) Eakate keelejuhtide, eriti mingite konkreetsete sotsiolingvistiliste tunnustega (nt kõrgharidusega) eakate, leidmise keerukusest on kirjutanud teisedki uurijad (nt Keevallik 1994).

2. Omadussõnad ja intensiivistajad

See magistritöö loodab täiendada teadmisi eesti omadussõnade ja intensiivistajate kasutusest, andes uut informatsiooni konkreetsemalt just vanema põlvkonna omadussõnakasutuse kohta. Vanema põlvkonna keelt peetakse noorematega võrreldes vähem emotsionaalseks, kus esineb vähem ja väiksema sõnavaraga nii omadussõnu kui ka intensiivistajaid. Seda väidet toetab ka saksakeelseid omadussõnu, mis võivad intensiivistajatega esineda, käsitletud James Strattoni (2020) uurimus, kus leiti, et võrreldes noortega, kasutavad eakad pea poole vähem intensiivistajaid. Eesti keeles leiab detailsed ülevaated omadussõnade kohta „Eesti keele grammatikast“ (EKG 1995) ja „Eesti keele käsiraamatust“ (EKK 2020). Omadussõnafaase on kirjeldanud EKG II (1993) ja (Mati Erelt 2017). Eesti omadussõnu on uurinud näiteks Laivi Laanemets (2012) ja Leelo Keevallik (2010). Laanemets (2012) vaatas omadussõnu reklaamikeeles, Keevallik (2010) keskendus suulises keeles ja interneti jututubades olnud hinnanguomadussõnadele. Omadussõnade polüseemsust tegelikus keelekasutuses on oma doktoritöös käsitletud Maria Tuulik (2022), kes tõi sellega välja ka omadussõnaks liigitamise keerukuse.

Lisaks omadussõnadele saab siinse uurimuse abil vaadelda 21. sajandi eesti vanema põlvkonna intensiivistavate sõnade kasutust. Intensiivistavaid sõnu on eesti keeles käsitletud nii EKK (2020) kui ka Mati Erelt (2017), mõlemad nimetasid selliseid sõnu määrsõnadeks. Intensiivistaja mõistet kasutas oma bakalaureusetöös Triin Aasa (2022), kes uuris intensiivistajaid eesti noortekeeles. Aasa töö abil saan selles magistritöös ka noorte ja eakate intensiivistajate kasutust omavahel võrrelda. Spetsiifilisemaid intensiivistajaid *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* uuris magistritöös Johanna Kiik (2021). Ingliskeelses kirjanduses on intensiivistajaid käsitletud näiteks Angeliki Athanasiadou (2007), Carita Paradis (1997), Rika Ito ja Sali Tagliamonte (2003) ning Richard Xiao ja Hongyin Tao (2007).

2.1 Omadussõnad

EKK (2020: 159) definitsiooni järgi „[o]madussõnad on tüüpjuhul käändes, arvus ja võrdlusastmes muutuvad sõnad, mis väljendavad (asja) omadust ja võivad lauses esineda ühilduva täiendina või öeldistäitena.“ Täiendina esineb omadussõna lauses *tahan osta suurt kooki*. Öeldistäitena esineb omadussõna lauses *see kivi on suur*. Asja omadust väljendades saab omadussõna kohta tavaliselt esitada küsimuse *missugune? (Missugune kass? – Must kass.)* ning asja omadust saab tavaliselt umbmäärastada sõnaga *mingisugune (mingisugune kass)* (EKG 1995: 20).

Paljudel omadussõnadel on sageli võimalik nende määra täpsustada või kirjeldada. Selleks on erinevaid võimalusi, kasutada näiteks lisaks intensiivistavat sõna (näiteks sõnu *nii* ja *väga*, vt ka järgmist peatükki) või võrdlusastmeid. On aga ka omadussõnu, kus nii intensiivistavad sõnad kui võrdlusastmed puuduvad, sest kõiki omadusi ei saa võrrelda, neid ei saa olla rohkem või vähem. Üks selline sõna on *nelinurkne*: kirjeldataval kas on neli nurka (olles nelinurkne) või ei ole (olles näiteks kolmnurkne). Samuti puudub võrdlusaste juba võrdlust väljendavatel omadussõnadel, näiteks annab *minupikkune* edasi võrdluse minu ja kirjeldatava eseme vahel. Võrdlusastmed puuduvad veel ka äärmuslikkust väljendavatel omadussõnadel, näiteks *imeilus* ja *ülisuur*. (EKK 2020: 159–160) Selle magistr töö käsitluses kuuluvad aga taolised äärmuslikkuse väljendajad, nagu *ime-* ja *üli-* intensiivistajate hulka. Tuuliku jt (2022: 290) korpuspõhise tegeliku keelekasutuse uurimuse järgi puudusid võrdevormid ja intensiivistavad sõnad aseomadussõnadel (nt *taoline* ja *seesugune*) ning sellistel omadussõnadel, millel esines korpuses olulisel hulgal ka määrsõnalist kasutust (nt *korras*, *tohtu*, *valmis*, *purjus*).

Eesti keeles leidub omadussõnu, mis esinevad lauses täienditena ja väljendavad omadusi, kuid ei ühildu põhisõnaga, ei oma morfoloogilisi vorme ega võrdlusastmeid. EKG (1995: 21) nimetab selliseid muutumatuid sõnu vaegomadussõnadeks ning eristab nende puhul viit liiki:

1. Ainult omastavas käändes esinevad omadussõnad, näiteks *katoliku (usk)*, *pagana (poiss)*.

2. Liitsõnalised omadussõnad, mille viimane osis esineb ainult osastavas käändes, näiteks *-karva, -laadi, -ohtu, -verd, -võitu, -värki*.
3. Omadussõnad, mille sõnakuju ei ühti ühegi muutähendusliku sõna käändega, näiteks *auväärt* ja *eri*.
4. Omadussõnad, mis võivad käituda nii muutuvana kui muutumatuna, näiteks *sula* (*lumele*) ja *sulale* (*lumele*).
5. Omadussõnad, mis ühilduvad põhisõnaga kindlatel süntaktilistel tingimustel, näiteks *kasu on loetud raamatutest* ja *kasu on raamatutest, nii loetutest kui kirjututest*. (EKG 1995: 21)

Omadussõnaks määramine võib kohati üsna keeruliseks osutuda. Mõned muutumatud sõnad võivad lauses olla nii omadussõnaks (täiendina) kui ka määrsõnaks (määrusena). Sellised sõnad on näiteks *valmis, eht, pärani, päris, isemoodi*. (EKK 2020: 160) Sõna *päris* on nimisõnafraasi täiendiks magistritöö ainekliku lauses *kui ikka üks päris kala kätte anda, siis kass teab, kuidas temaga ringi käia*, kuid lauses *see müra oli ikka päris õudne* on sõna *päris* hoopis määrus. Sõnu, millel sõnaliik sõltub kontekstist, on teisigi. Lauses *töole on oodatud vaid terved inimesed* on *terve* omadussõna, kuid lauses *ma ootasin sind terve päev* on *terve* asesõna.

Sõnaliikideks määramise keerukusest on kirjutanud Tuulik jt (2022), keskendudes just omadussõnadele ja nendega mingi tunnuse poolest kattuvatele sõnaliikidele ning uurides omadussõnadele omaseid tunnusjooni tegelikus keelekasutuses. Nad koostasid kuus omadussõnarühma ehk sihtrühma ja kuus kontrollrühma. Igasse rühma kuulus kümme omadussõna. Andmed saadi eesti keele ühendkorpusest ning rühmad ja rühmadesse kuuluvad sõnad valiti käsitsi, pidades silmas omadussõnade tõlgenduse murekohti. Sihtrühma kuulusid sõnad, mis kõik korpuses eeldatavasti mingil määral omadussõnana esinevad, kuid olenevalt rühmast võivad esineda ka muude sõnaliikidena. Kontrollrühmad koosnesid sõnadest, mis eeldatavasti korpuses omadussõnana ei esine (nt nimisõna *kass*). Leiti, et prototüüpne omadussõna paiknes 60 %-l juhtudest vahetult enne nimisõna ehk oli eestäiend, pooltel juhtudel ühildus nimisõnaga käändes (ja arvus), 30 %-l juhtudest

esines koos mäarsõnaga (nt *väga, eriti*). (Tuulik jt 2022: 287) Testrühmade põhjal eristus omadussõna teistest sõnaliikidest selle poolest, et sai omada keskvõrret (83%), ühildus põhisõnaga (~51%) ja võis esineda lause alguses (~50%). Kõigi uuritud tegurite poolest sarnanesid prototüüpse omadussõnaga enim omadussõnade II rühma¹ sõnad *erinev, hea, külm, soe, särav, uudishimulik*, omadussõnade/verbivormide sõnad *elav ja karjuv*, omadussõnade/nimisõnade sõnad *noor, haige, rumal, tuttav* ja *võõras* ning omadussõnade/mäarsõnade rühma sõna *meeletu*. (Tuulik jt 2022: 292)

Omadussõnadena võivad käituda ka verbide kesksõnad, nii oleviku *v-* ja *tav-*kesksõnad kui ka mineviku *nud-* ja *tud-*kesksõnad. Kesksõnad väljendavad mingit omadust tegevuse kaudu. Oleviku kesksõnaga väljendatakse oleviku tegevust, mis iseloomustab tegijat või objekti. EKK kirjutab, et oleviku kesksõna peetakse siiski verbi vormiks, kuigi see on omadussõnaga väga lähedane, ühildudes nii käändes kui ka arvus (kuigi mitte igas kontekstis) ning kattudes ka süntaktilistes kasutusvõimalustes. Mineviku kesksõnaga väljendatakse minevikus tekkinud omadust või seisundit. EKK järgi võib see käituda nagu omadussõna, kuid ühildub arvus ja käändes oma põhjaga ainult järeltäiendis. (EKK 2020: 235–237) Eestäiendina on mineviku kesksõna lauses: *Sellel rikkal ja privilegeeritud lapsel on tulevik kindlustatud*. Järeltäiendina on mineviku kesksõna lauses: *Sellel lapsel, rikkal ja privilegeeritud, on tulevik kindlustatud*.

EKG (1995: 557) ja ka Reet Kasiku (2009: 137) järgi on enamus eesti omadussõnu moodustatud tuletise või liitsõna (või mõlema) kaudu. Näiteks nimisõnafraasi *hea süda* saab sõnaliigiliselt sobivana mõne teise nimisõnafraasi omaduse kirjeldamiseks kasutada liite *-lik* abil (*hea-südam-lik*). Eesti keele sõnatuletust uurinud Reet Kasik (2009: 137) on kirjutanud, et kõige produktiivsem omadussõnaliide ongi *lik*-liide. Suur osa eesti omadussõnadest on moodustatud kas *lik-*, *line-* või *ne-*tuletistena ning juuromadussõnu (ilma tuletiste ja liideteta) on pigem vähe. Keskmise sagedusega on *kas-*, *jas-* ja *tu*-liited ning kõige väiksema sagedusega ja ebaproductiivsemad on *s-*, *ke(ne)-*, *mine-*, *ik-*, *lane-*, *ldane-* ja *v*-liited. Tähendust liidete järgi omadussõnale määrata enamasti ei saa, sest enamik liiteid väljendavad mitut tähendust. (Kasik 2009: 137–139)

¹ Peamiselt kasutusel omadussõnana, kuid võimalikud on ka teised sõnaliigid.

Omadussõna moodustab lauses koos selle laienditega omadussõnafraasi. Omadussõnafraasi põhisõna on omadussõna. Laiend võib fraasist kas puududa või olla moodustunud kõrvallausest, nimisõna-, kaassõna-, infinitiivi-, kvantori-, määrsõna- või määrsõna funktsioonis omadussõnafraasist. (Erelt 2017: 405) Siinses magistritöös on intensiivsust näitavaid määrsõnu (*väga rikas*) ja määrsõna funktsioonis omadussõnu (*hirmus kinnine*) nimetatud intensiivistajateks. Kuna omadussõnafraasi põhisõna on omadussõna ning omadussõna võib omada võrdlusastmeid, jaotab EKG II (1993: 131–135) neid fraase neljaks võrdlutarindiks: komparatiivtarind (*koer on suurem kui kass*), superlatiivtarind (*Rex on kõige targem koer*), ekvatiivtarind (*koer on sama ilus kui kass*) ja liiga- ja küllalt-tarind (*kook on liiga magus*). Omadussõnafraas saab nagu omadussõnagi esineda lauses kas atribuudina, predikatiivina või predikatiivadverbiaalina. Peamine omadussõnafraasi funktsioon on atribuudifunktsioon (nt *suur maja*), seal on erinevad omadussõnafraasi liikmed ka kõige kergemini tuvastatavad. Omadussõnafraas ja selle struktuurivõimalused sõltuvad omadussõnast, näiteks sellest, kas kirjeldatav omadus on suhteline või absoluutne. (Erelt 2017: 405–406)

Mati Erelti (2017: 406–407) järgi sõltub omadussõna suhtelisusest ja absoluutsusest see, kas omadussõnafraasis esineb intensiivistajaid ja võrdlusastmeid või mitte. Suhteline omadus sõltub nii kõneldavast asjast, kontekstist kui ka kõnelejast ning ei ole defineeritav mingi standardi järgi. Suhtelised omadussõnad on näiteks *suur*, *hea*, *odav* ja *ilus*. Absoluutne omadus kõneldavast asjast, kontekstist ega kõnelejast enam nii palju ei sõltu, enamasti omadus kas on olemas või puudub. Nendel sõnadel pole enamasti ka intensiivistajaid ega võrdlusastmeid. Absoluutsed omadussõnad on näiteks *rase*, *eestikeelne* ja *elus*. Kui suhtelistel omadussõnadel on antonüümide paare (*suur* : *väike*), siis absoluutsetel omadussõnadel esineb taolisi paare vaid eituse kaudu (*elus* : *elutu*). Erelt mõonab siiski, et suhtelisust/absoluutsust ei ole alati võimalik määrata ning selliseid omadussõnu, nagu *haige*, *terve*, *õige*, *väär*, *võimalik*, *võimatu*, *punane*, *ümmargune*, *liivane* vaadatakse omaette rühmana. (Erelt 2017: 407–408)

Eesti keele omadussõnu reklaamikeeles on uurinud Laivi Laanemets (2012). Tema 1800 uuritud omadussõna pärinesid 2009. a trükireklaamidest. Kuna sõnaklass sõltus selles uurimuses sõna funktsioonist, arvestas Laanemets omadussõnadena ka omadussõna

funktsioonis kasutatud kesksõnad (nt *söödav supp*). Reklamtekstide üksteist kõige sagedasemat omadussõna olid: *hea, uus, soodne, suur, erinev, kvaliteetne, lihtne, sobiv, looduslik, piiratud* ja *soe*. Üldiselt saavad sagedaseks omadussõnaks sõnad, mis võivad esineda paljudes funktsioonides ja kontekstides. Võrdluses varasemate uurimustega leidis Laanemets, et reklaamkeeles on universaalsed omadussõnad *hea* ja *uus*. (Laanemets 2012: 55–56)

Eesti keeles on omadussõnu uurinud veel Maria Tuulik (2022), kelle doktoritöö oli omadussõnade süstemaatilise polüseemiast. Lähemalt keskendus Tuulik tajuomadussõnadele. Tajuomadussõnad võivad esineda väljaspool nende tavalist tähendusvaldkonda. Tööst selgus, et tajuõnu kasutatakse ka tunnete intensiivsuse väljendamiseks (*must mure*), samuti nii positiivsete kui ka negatiivsete vaimsete omaduste ja kogemuste väljendamiseks (*soe vastuvõtt* ja *külm pilk*). Tuuliku uurimuse järgi pidi omadussõnade puhul erilisel tähelepanu pöörama kesksõnadele ja käändumatutele omadussõnadele, sest nende puhul oli omadussõnaks liigitamise otsust kohati keeruline teha. (Tuulik 2022: 53, 55).

Niisiis sõltuvad omadussõnade kasutusvõimalused ja sõnamuutmine paljuski sõna tähendustest. Eesti keele omadussõnade tähendusi, täpsemalt nende polüseemiat uurinud Tuulik (2014) jaotas sada sagedasemat eesti omadussõna 15 semantilisse tüüpi. Semantiliste tüüpide loomisel võttis Tuulik eeskujuks inglise keele omadussõnadele loodud semantilised tüübid ja kohandas neid eesti keelele sobivaks. Tuuliku tüübid tüübikirjelduse ja näitesõnadega on näha tabelis 1. Tuulik nendib, et kuigi tüübid võiksid ideaalis üksteist välistada, need seda selles tüübikirjelduses ei tee. Näiteks laiema tüübi „füüs” alla kuuluvad ka tüüpide „mass”, „värv” ja „mõõde” sõnad. (Tuulik 2014: 313–314) Artiklist selgus, et saja sagedasima omadussõna põhjal olid kõige polüseemsemad juuromadussõnad (*hea, suur, vaba*), seejärel tuletised (*tõeline, vajalik, järgmine*) ning kõige vähem polüseemsemad olid liitsõnad (*rahvusvaheline, käesolev, lugupeetud*) (Tuulik 2014: 311).

Tabel 1. Omadussõnade semantilised tüübid Maria Tuuliku (2014: 314) artiklis

Semantiline tüüp	Kirjeldus	Näited
FÜÜS	füüsilised omadused, mis ei kuulu kitsamatesse tüüpidesse	tugev, nõrk, puhas
MÕÕDE	ruumilised omadused	pikk, lai, lühike, kõrge
LIIKUMINE	liikumise ja tempoga seotud omadused	kiire, aeglane
VÄRV	värvusega seotud omadused	must, valge, punane, roheline
MASS	massiga seotud omadused	raske, kerge
TEMPERATUUR	temperatuuriga seotud omadused	külm, soe
AEG	ajaga seotud omadused	eilne, tänane, käesolev, praegune, endine
KOHT	mingi kohaga seotud omadused	sealne, kohalik
VANUS	kellegi või millegi eaga, olemasolu ajaga seotud omadused	vana (ka tähenduses 'kulunud'), noor, uus, värske
KOGUS	suur (tähenduses 'arvukas'), vähene	hulgaga seotud omadused
ÜHISKOND	sotsiaalsete suhetega seotud omadused	poliitiline, rahvuslik, sotsiaalne, avalik, riiklik
RÕHUTAMINE	intensiivsust, suurust või väiksust rõhutavad omadused	täielik, viimane (nt <i>käitub nagu viimane narr</i>)
HINNANG	hinnangu ja sealhulgas modaalsusega seotud omadused	õige, huvitav, ohtlik, sobiv, halb, võimalik
PSÜHH	meeleolu, iseloomu ja vaimsete võimetega seotud omadused	tõsine, tark, rõõmus
SUHTELISUS	omadused, mida defineerib võrdlus või suhe millegi muuga	sarnane, keskmine, viimane

Semantilisse tüüpi „hinnang“ võiksid kuuluda ka (osa) Keevalliku (2010) uuritud lause alguses paiknevatest hinnangutest. Sellised hinnangusõnad on justkui kommentaarid, mis küll eelpool öeldut kommenteerides lasevad siiski teemat edasi arendada või uut alustada (nt lauses *keeruline, aga peab endas kasvatama sellist arusaamise püüet* kommenteeritakse sõnaga *keeruline* vestluspartneri eelnevat kurtmist, samas viiakse teemat arusaamise kasvatamisega veidi mujale). Keevallik uuris, milline on selliste

hinnangute andmise grammatika, millist sõnavara neis kasutatakse ja miks. Keevallik leidis, et hinnangutele järgneb põhiliselt kas sidesõna *ja* või *kui* ning seejärel grammatiliselt terviklik lause. Hinnangusõnade sõnavara on eri gruppidel ja ajastutel erinev, kuid hinnangusõna saab olla ainult selline, millega on võimalik eelnevale reageerida. Eri ajastute sõnavara näitena on artiklis sõnad *lahe* ja *normaalne*, mida olevat hinnangusõnadena kasutatud paarkümmend aastat, kuid mis võivad noortekeeles olla juba kadumas. Mainitud on ka sõna *huvitav* kasutust, mis toimib pehmendavana olukordades, kus ei ole tahetud anda positiivset või negatiivset väärtust, näiteks vastuväidetes. (Keevallik 2010: 153, 155)

2.2 Intensiivistajad

Intensiivistajad tugevdavad või nõrgendavad öeldut. EKKs nimetatakse omadust vähendavaid sõnu deminutiivideks ja omadust suurendavaid sõnu augmentatiivideks. Mõlemad annavad öeldule emotsionaalse hinnangu ning võivad esineda nii liitsõna täiendsõnana kui ka eraldi laiendava sõnana. Liitsõna osana esinevad näiteks *üli-*, *ime-*, *super-*, *hiigla-* ja *ilm-*, eraldi sõnana näiteks *haruldaselt*, *väga*, *jube* ja *hästi*. EKK järgi on eesti augmentatiivsete määrämäärsõnade sõnavara väga rikas, kuid need esinevad rohkem emotsionaalses ja vähem neutraalses kõnes. (EKK 2020: 558)

Omadust suurendavaid intensiivistajaid on inglise keeles jagatud suurimat võimalikkuse astet näitavateks sõnadeks (*maximizers*), nt *täielikult*, ja intensiivsust suurendavateks sõnadeks (*boosters*), nt *väga palju*. Omadust vähendavaid on jagatud ligikaudsust väljendavaks (*peaaegu*), kompromissi väljendavaks (*rohkem või vähem*), vähendajaks (*osaliselt*) ja minimeerijaks (*vaevalt*). (Athanasiadou 2007: 555) Intensiivistajad on tihti sünonüümsed, näiteks ingliskeelsed maksimeeriya variandid *completely*, *absolutely*, *totally*, *perfectly* ja *utterly* võivad enamasti esineda samas kontekstis üksteise asemel. (Paradis 1997: 17)

Mati Erelt (2017: 408) on intensiivistajatele määranud kolm intensiivsustaset: suure (ehk augmentatiivid), keskmise (ehk intermediaarid) ja väikse intensiivsusega (ehk detraktiivid). Suurt intensiivsust väljendavaid intensiivistajaid on eesti keeles palju ja

erinevaid, Erelti järgi on need kas määrsõnadena (nt *väga*, *üpris*, *kohutavalt*, *ülimalt*, *haruldaselt*), mitteühilduva omadussõnana (nt *määratu*, *tohtu*, *hirmus*), määrsõnastumas genitiivsete nimisõnadena (nt *kuradi*, *pagana*) või määrsõnastumas terminatiivsete nimisõnadena (nt *surmani*). Lisaks leidub kõnekeeles ka translatiivseid augmentatiive (nt *sitaks*). Keskmist intensiivsust väljendatakse määrsõnadega, näiteks *kaunikesti*, *keskmiselt*, *keskpäraselt*, *küllaliki*, *möödukalt*, *parasjagu*, *päris*, *võrdlemisi*, *üsna(gi)*, kuid ka omadussõnadega, näiteks *kaunis*. Väikest intensiivsust väljendatakse nii määrsõnade kui ka määrsõnastunud nimisõnadega, näiteks *kergelt*, *natuke(ne)*, *pisut*, *suti(ke(ne))*, *tsipa(ke(ne))*, *veidi(ke(ne))*, *vähe(ke(ne))*, *ivake(ne)*, *tera(ke(ne))*. (Erelt 2017: 408–409)

Leelo Keevallik (2010) uuris eesti keele suulistest vestlustest ja interneti jututubadest pärit hinnanguomadussõnu ja leidis, et kõige levinum hinnangusõna laiendaja oli tugevdav määrsõna ehk augmentatiiv *väga*. *Väga* on keeles lausa nii levinud, et seda on kohati kirjeldatud ka kui intensiivsust väljendavat neutraalset määrsõna (Kiik 2021: 301). Lisaks sõnale *väga* oli Keevalliku andmetes kasutatud ka intensiivistajaid *ilgelt*, *jumala*, *kui*, *nii*, *maru* ja *täitsa*. (Keevallik 2010: 150–151) Triin Aasa (2022) uuris bakalaureusetöös teismeliste keele korpuse materjalide põhjal intensiivistajaid 14–18aastaste eesti noorte keeles. Selgus, et teismelised kasutasid kõige rohkem intensiivistajaid *väga* ja *nii*. Neile järgnesid, kuid palju väiksema kasutussagedusega, intensiivistajad *suht*, *täiega*, *hästi*, *veits*, *päris* ja *täiesti*. (Aasa 2022: 22) Teismelised kasutasid intensiivistajatena määrsõnu (*õudsalt*), prefiksoide (*ime-*), omadussõnu (*räme*), nimisõnade eri käänetes vorme (*sitaks*), sidesõna *kui* sisaldavaid intensiivistavaid konstruktsioone ja täielikkusastet väljendavaid sõnu (*täielikult*). Lisaks eestikeelsetele esines andmetes ka kaheksa korda ingliskeelne intensiivistaja (nt sõnad *full* 'täis' ja *fucking* 'kuradi'). Kõige rohkem intensiivistati omadussõnu (57% intensiivistamise kordadest) ja seejärel määrsõnu (20%) ning enamasti laiendatava sõna kvaliteeti intensiivistajaga suurendati. (Aasa 2022: 48–49)

Johanna Kiik (2021) keskendus oma uuringus aga neljale konkreetsele intensiivistajale: *super-*, *mega-*, *hüper-* ja *ultra-*. Andmed nende võõrkeelendite kohta kogus ta etTenTen korpusest ja loetelukatsetest. Selgus, et kõik mainitud uusklassikalised liited olid eesti

keeles levinud, nendega sai moodustada spontaanseid ühendeid ning enamasti intensiivistasid need omadussõnu või nimisõnu. Liide *super-* esines rohkem nimisõnaühendites, liide *ultra-* oli aga ülekaalus omadussõnaühendites. Intensiivsusklaalal pidasid keelekasutajad tugevaimaks liidet *ultra-* ja nõrgimaks liidet *super-*. Seda seletas Kiik esinemissagedusega: *super-* oli ka tekstides kõige levinum ning sellel oli suurim ühisosa (tüvede jagunemisel) teiste liidetega. Lisaks esinemiskordadele vaatas Kiik ka tähendusi ja leidis, et kuigi tihti sarnased, ei saa eesliiteid *super-*, *mega-*, *hüper-* ja *ultra-* alati üksteisega asendada, näiteks võib korpuse järgi *superstaar* olla nii kohalik kui rahvusvaheline kuulsus, kuid *megastaar* ainult rahvusvaheline. (Kiik 2021: 309–312)

Maria Tuulik jt (2022: 287) tööst tuli omadussõnu uurides välja, et keskmiselt kolmandikul kordadest esinevad prototüüpsed omadussõnad koos intensiivistajaga. Mõni intensiivistaja on kindlate omadussõnadega kasutuses lausa nii sage, et neist on tekkinud kinnistunud vormelitaolised üksused. Keevallik leidis (2010: 150) suulise vestluse ja interneti jututubade andmetest pärit sõnapaari *väga meeldiv*, kus omadussõna *meeldiv* ei esinenud komplementlause ees kordagi ilma intensiivistajata *väga*.

Inglise keeles on intensiivistajaid korpusepõhiselt uurinud Rika Ito ja Sali Tagliamonte (2003) ning ka Richard Xiao ja Hongyin Tao (2007). Ito ja Tagliamonte keskendusid põhiliselt kahele sõnale *really* 'tõesti' ja *very* 'väga' ning nende kasutusele eri vanuse, soo ja haridustasemega keelejuhtidel. Selgus, et *really* kasutussagedus on (noortekeele toel) viimaste aastakümnete jooksul suurenenud. Lisaks kinnitasid Ito ja Tagliamonte, et naised suunavad intensiivistajate kasutust ja muutusi. (Ito, Tagliamonte 2003: 276–277) Vanuse, soo ja haridustaseme mõjusid intensiivistajatele uurisid ka Xiao ja Tao (2007), kes vaatasid üldisemat intensiivistajate kasutust nii suulises kui kirjalikus keeles. Nad tõid välja trendid: 1) intensiivistajad on rohkem levinud suulises keeles, 2) keelekasutaja kõrgem haridus on positiivses suhtes intensiivistajate suurema kasutussagedusega, 3) 30aastase perioodi vältel on intensiivistajate hulk keeles vähenenud. Uurimusest selgus ka, et intensiivistajate kasutushulka mõjutavad mitmete sotsiolingvistiliste tunnuste kombinatsioonid (nt sugu üksinda ei omanud suulises keeles mõju, kuid kui sellele lisada

suhtlusolukord, vanus ja/või haridustase, võis erinevusi paremini märgata). (Xiao, Tao 2007: 266)

Saksa keeles on omadussõnade intensiivistajaid uurinud James Stratton (2020), kes võttis spontaanse kõne korpusest juhuslikud 5000 omadussõna ja neid intensiivistanud sõnad. Valimist jättis ta aga välja omadussõnad, kus intensiivistajat ei saanud esineda, näiteks võrdlusastmetes ja negatiivses kontekstis. Selline omadussõnade selekteerimine tekitas võimaluse vaadata ka nullesinemisi ehk kordi, kus intensiivistaja oleks saanud omadussõnal olla, aga puudus. Stratton leidis, et omadussõnadel, mida on võimalik intensiivistada, esines intensiivistaja 37% kordadest. (Stratton 2020: 195–196) Strattoniga sarnase tulemuse (ca 33%) on eesti keele omadussõnade intensiivistamishulga kohta saanud ka Tuulik jt (2012: 287).

Kõige sagedasemad intensiivsust suurendavad sõnad olid saksa keeles *so* 'nii', *sehr* 'väga', ja *echt* 'tõesti'. Intensiivsust vähendavaid sõnu (nt *ein bisschen* 'natukene') oli vähem kui suurendavaid. Autor oletas, et sellel on mitmeid põhjusi, näiteks võivad mõned omadussõnad eelistada enda kõrvale pigem intensiivsust suurendavaid sõnu. Seda, et kõnelejad lihtsalt on optimistlikud, Stratton väga heaks põhjenduseks ei pidanud, sest suurendavaid intensiivistajaid kasutatakse rohkem ka negatiivsete omadussõnadega. Näiteks sõna *schlecht* 'halb' oli intensiivistatud alati ainult intensiivsust suurendava sõnaga. (Stratton 2020: 200, 204)

Intensiivistajate kasutust mõjutavaid sotsiaalseid tunnuseid uurides leidis Stratton (2020), et naised kasutasid saksa keeles rohkem intensiivistajaid kui mehed. Samas kasutasid mehed naistest rohkem intensiivsust vähendavaid sõnu. Vanus oli samuti oluline sotsiaalne tunnus, mida vaadati kümneaastase vahega gruppides (sh vanused 0–14 ja 60+). Alla 14aastased kasutasid selles uurimuses ülejäänutest kõige vähem intensiivistajaid (arvatavasti seetõttu, et alles omandasid omadussõnu). Ülejäänud vanuserühmade võrdlus näitas nagu mitmed teisedki uurimused, et kõige rohkem on intensiivistajad levinud just noorte seas. Kõige vanemas vanuserühmas (60+) kasutati intensiivistajaid keskmiselt peaaegu poole vähem kui kõigis teistes vanuserühmades (v.a 0–14aastased). (Stratton 2020: 204, 207)

3. Uurimismaterjal ja meetod

3.1 Keeleandmed

Magistritöö andmed pärinevad Einar Meistri ja Lya Meistri koostatud seenioride kõnekorpusest (2022). Sain korpuse materjali koos intervjuude taustainfoga ja kirjaliku loa nende kasutamiseks Lya Meistrilt, kelle poole andmebaasi kasutamise palvega ise pöördusin. Kõnekorpus loodi automaatse kõnetuvastuse parandamiseks: varasemas treeningkorpuses oli üle 60aastaste kõnelejate kõnet väga vähe, mis halvendas kõnetuvastuse täpsust vanemate inimeste kõne töötlemisel. Seenioride kõnekorpus koosneb 200st spontaanse kõnena salvestatud poolstruktureeritud intervjuust. Keskmine intervjuu on 28,5 minutit pikk. Kõik intervjuude helifailid on transkribeeritud automaatselt programmiga Transcriber. Pärast seda on igas helifailis käsitsi üle kontrollitud umbes 20minutiline lõik. (Meister, Meister 2022: 360–362) Kõik kõnekorpuse andmed on Einar ja Lya Meister kogunud enne minu uurimistööd, st mina andmekogumisprotsessis ei osalenud.

Intervjuud on tehtud ajavahemikus 2018. a august kuni 2022. a mai. Keelejuhte intervjuerisid Lya ja Einar Meister. Intervjuud salvestati diktofoni ja lipsmikrofoniga mõnes vaiksuses ruumis: labori stuudios, kodus, päevakeskuses või hooldeasutuses. Intervjuud olid poolstruktureeritud intervjuu vormis: vabas vormis vestlus kahe inimese vahel, kus enne salvestust tutvuti omavahel ja arutati, mis teemadest keelejuht rääkida tahaks (vestluse käigus võisid teemad ka muutuda). Vestlusteemad olid näiteks lapsepõlv, kooliaeg, tööelu, reisimine. Mõnel juhul küsis intervjuerija jutu üleval hoidmiseks rohkem küsimusi, kuid enamasti jäi ta tagaplaanile, lastes keelejuhil vabalt rääkida. (Meister, Meister 2022: 362–363) Kuigi intervjuud prooviti teha võimalikult spontaanse ja loomuliku vestlusena, ei olnud see siiski päris spontaanne kõne. Näiteks teadsid nii intervjuerija kui keelejuht, et vestluse eesmärk oli salvestada just keelejuhi kõnet, seega oli kasutatud sõnade arv keelejuhtidel alati suurem ja kõnevoorud palju pikemad kui intervjuerijal. Selline ainestik võis avaldada mõju omadussõnade ja intensiivistajate

kasutusele ning seda tuleb arvestada, kui võrrelda seenioride kõnekorpuse andmeid teiste spontaanse kõne korpusetega (nt teismeliste keele korpus).

Seenioride kõnekorpuse kriteeriumid keelejuhtidele olid järgmised: vanus üle 60 eluaasta, eesti emakeelega, normaalne kuulmis- ja kõnevõimega ning ilma kõne- ja häälepueteta. Osa keelejuhte olid intervjueri ja tuttavad, kuid enamus intervjuudest peeti siiski võõraste inimeste vahel. Keelejuhid jagunesid sugude vahel võrdselt: 100 naist ja 100 meest. (Meister, Meister 2022: 360–361) Vanuselisel jagati keelejuhid kõnekorpuses kolme vanuserühma: 60–69, 70–79 ja üle 80aastased. Hariduse lõikes jagunesid keelejuhid järgmiselt: põhi-/kutseharidus, kesk(eri)haridus ja kõrgharidus. Põhi-/kutseharidusega osalejaid oli siiski teistega võrreldes mitu korda vähem (16 keelejuhti 200st). Üle poole keelejuhtidest olid kõrgharidusega. Kõrgharitude suurt osakaalu seletasid korpuse koostajad sellega, et kõrgharidusega keelejuhte õnnestus paremini uuringusse kaasata: nad olid vitaalsemad ning mõistsid intervjuude ülesannet ja eesmärki teistest paremini. Intervjueriti Tallinnas, Harju-, Tartu-, Pärnu- ja Võrumaal elavaid keelejuhte. Keelejuhte oli pärit (lapsepõlve elukoht) peaaegu igast maakonnast (v.a Raplamaa), kõige rohkem Tallinnast ja Harjumaalt. (Meister, Meister 2022: 362)

Keelejuhtide ehk osalejate vanus jäi kõnekorpuses vahemikku 60–102 aastat ning sellest lähtudes on selle magistratöö raames eakas üle 60aastane inimene. Siinsesse uuringusse on 200 intervjuust kaasatud 48 juhuslikult valitud intervjuud kolme kriteeriumi alusel: sugu, vanus ja haridustase. Ülejäänud 152 keelejuhi intervjuud jäid selle magistratöö andmetest välja. Lähtuvalt soolisest jagunemisest võtsin töösse 24 meest ja 24 naist. Vanuse alusel jaotasin keelejuhid nelja gruppi: 60–69, 70–79, 80–89, 90–102. Üle 90aastaseid oli korpuses aga liiga vähe, et nende intervjuusid võrdselt kaasata, seega jäi see grupp uurimisest kõrvale. Töösse võtsin võimalikust kolmest vanuserühmast kaks, 60–69 ja 80–89, sest vanusevahe nende vahel oli suurim (hõlmates rohkem kui ühte põlvkonda). Seega kui eakate seas peaks esinema vanusest lähtuvat keele varieerumist, võiks see välja tulla just nende kahe vanuserühma vahel. Intervjueritute haridustase oli kas põhi-, kutse-, kesk-, keskeri- või kõrgharidus. Kõrgharitud oli kogu seenioride korpuse peale veidi üle poole, ülejäänud haridustasemetega intervjueritute hulk jagunes üsna ebavõrdselt (nt kutseharidus oli kuuel ja keskeriharidus 49 inimesel). Selle tõttu oli

haridustasemete kategooriateks jagamine keerulisem. Kuna kõrgharitud eristatakse tihti teiste haridustasemetega elanikkonnast (vt nt Rahvaloenduse veebileht, Kütt 2023), otsustasin ka siinses töös koostada kaks kategooriat: kõrgharidus ja muu haridustase.

Kõik keelejuhid osalesid intervjuudes vabatahtlikult ega saanud selle eest tasu. Enne intervjuu algust allkirjastas iga keelejuht ka nõusolekuvormi. Keelejuhtide andmed olid kõnekorpuses tehtud anonüümseks. Mina pääsesin ligi ainult keelejuhtidele määratud unikaalsele koodile, keelejuhtide vanusele, haridustasemele, intervjuu andmise aegsele elukohale ja lapsepõlve elukohale. Töös kasutatud näitelauseid võtsin muutmata kujul intervjuude transkriptsioonifailidest. Lausetes, kus kasutati inimeste pärisnimesid, olen nimed asendanud pseudonüümidega.

3.2 Andmeanalüüsimetod

Kõik intervjuude transkriptsioonid olid kõnekorpuses juba käsitsi üle kontrollitud, seega selle magistritöö raames ei transkribeerinud ma andmeid ise ega kuulanud ka helifaile üle. Magistritöösse valitud 48 intervjuu transkriptsioonist tuli mul välja jätta intervjuueeri ja kõnevoorud ning ühtlustada omavahel teksti pikkusi. Kuna kõige lühem sel viisil sorditud intervjuu oli 1400 sõna pikkune, võtsin ka ülejäänud intervjuudest (alates intervjuu algusest) umbes sama pikkusega lõigud. Selliselt ühtlustatud tekstidest sortisin Filosoofi eesti keele morfanalüsaatori abil välja kõik (õigesti) omadussõna märgendi saanud sõnad. Vajadusel kontrollisin sõnaliiki Sõnaveebi abil (Sõnaveeb 2023). Vaatasin üle ka sõnad, millele morfanalüsaator polnud märgendust pannud. Selle tõttu lisandus kaks ingliskeelset omadussõna: *accompanying* 'kaasasolev' ja *digital* 'digitaalne'. Materjalist jätsin välja omadussõnade võrdlusastmed (vt lisa nt Stratton 2020) ja nimeses esinenud omadussõnad (*Uus-Meremaa*). Välja jäid ka omadussõnad, mille automaatmärgendus märgendas mõneks muuks sõnaliigiks. Näiteks oli omadussõna *jama* märgendatud kui nimisõna fraasis *see võis üsna jama olla* ja mittekirjakeelne omadussõna vorm *viluda* oli märgendanud verbi *da*-tegevusnimeks. Lisaks jäid välja kõikidel muudel võimalikel põhjustel omadussõna märgendita jäänud sõnad. Keeleandmetesse jäid sisse mittekirjakeelsed vormid, mis kattusid mõne kirjakeelse vormiga (nt *kõhna*) ja vormid, mis tulid välja märgenduseeta jäänud sõnadest (nt *hää*).

Panin intervjuude transkribeeringute põhjal kirja, mis teemadel keelejuhid intervjuueerijaga vestlesid. Teemad määratlesin üsna subjektiivselt. Püüdsin üles märkida teemad, millel rohkem peatuti, näiteks kui jutu sees korraks mainiti koroonat, aga rohkem sellel ei peatunud, siis see teemana kirja ei läinud, kui aga koroonast veidi pikemalt räägiti, läks see arvesse. See tähendab aga, et sisse/välja jäänud teemadel peatumise aeg võis tegelikkuse ja minu subjektiivse määramise vahel varieeruda. Vestlustes käsitleti enim noorusaega, mälestusi kodukoha või sugulaste kohta, oma hobisid, laste ja lastelaste elusid, haigusi, sh koroonaaega, praegust või varasemat tööelu ja reisimist. Nooremate eakate grupil tundus olevat vähem mälestuste formaadis lugusid noorusajast, rohkem räägiti oma igapäevaelust ja ka tööst. Kohati võis vanemal grupil tunda (elust) väsimust, ka kibestumust ning viidati mõnel korral juba surma lähedusele.

Omadussõnad ja nendega koos esinenud intensiivistajad märkisin Microsoft Excelisse. Omadussõnadel vaatasin lisaks intensiivistajatele omadussõna semantilist tunnust, konteksti, kus sõna esines, seda, kas omadussõna esines täiendina või öeldistäitena (kui oli täiendina, siis lisaks täiendatud sõna), ning seda, kas fraasis esines mitu omadussõna/loetelu (kui esines, siis vaatasin ka kas ja millise sidesõnaga need eraldatud olid). Samuti märkisin igal omadussõnal, millised kõnelejaga seotud sotsiaalsed tunnused olid seda sõna kasutanud keelejuhil, et saaksin hiljem leida, kas need mõjutavad omadussõnade ja intensiivistajate kasutust.

Omadussõnade ja intensiivistajate sageduse ning vanuse, soo ja haridustaseme mõju leidmiseks kasutasin rakendustarkvara R. Sellega oli võimalik koostada jooniseid ning leida tunnustevahelisi seoseid. R-is tegin hii-ruut-teste ja kus see ei sobinud, tegin kahe valimiga t-teste, et hinnata, kas vanus, sugu või haridustase on statistiliselt olulised tunnused, mis võiks mõjutada omadussõnade ja intensiivistajate kasutust. Testidel vaatasin p-väärtust ja kui see jäi alla 0,05, pidasin tunnust statistiliselt oluliseks, sest 95% või rohkema tõenäosusega polnud tulemus juhuslik.

Koostasid R-is vanuse, soo ja haridustaseme mõju hindamiseks ka karpdiagrammid. Karpdiagrammil vaatasid kolme näitajat: diagrammi vurrude vahemik, kasti vahemik ja kasti sees oleva joone väärtus. Karpdiagrammi kasti sees olev paksem joon näitab

tulemuste mediaani. Mediaani joont ümbritseva kasti sees on 50% kõigist andmete väärtustest. Karpdiagrammi vurrud moodustuvad väärtustest, mis jäävad kastist sellisele kaugusele, kus kasti ülemise ja alumise väärtuse vahe on korrutatud 1,5-ga.

Jagasin omadussõnad semantiliste tunnuste järgi tüüpidesse. Määramise aluseks võtsin Maria Tuuliku (2012) omadussõnade semantiliste tunnuste jaotuse, kuid kohandasin jaotust selle töö andmete järgi ja lisasin viis tunnust: inimene, tüüp, olek, raha ja tervis (vt lisa 1). Jagasin analüüsi peatükis semantilised tunnused kolme gruppi selle alusel, kui palju nende gruppide omadussõnu intensiivistatud oli.

4. Omadussõnade ja intensiivistajate analüüs

Selles peatükis analüüsin andmetes esinenud eakate keele omadussõnade ja intensiivistajate kasutust. Kõigepealt toon välja aineküsitajate kõige sagedamini esinenud omadussõnad, seejärel enim esinenud intensiivistajad ning seejärel analüüsin nende koosesinemist. Järgmisena näitan, milliseid omadussõna semantilisi tüüpe aineküsitajates leidis, kuidas need jaotusid ja mis neid iseloomustas. Peatüki lõpus võrdlen tulemusi keelejuhtide soost, vanusest ja haridustasemest lähtudes.

4.1 Esinemissagedus

Sageduse peatükk kajastab omadussõnade ja intensiivistajate esinemiskordi materjalis. Peatükis olen esiteks välja toonud kõige sagedamini esinenud omadussõnad koos esinemiskordadega. Seejärel näitan, kuidas kasutati mitmest omadussõnast koosnenud täiendeid või öeldistäiteid. Viimaks toon välja kõige sagedasemad intensiivistajad koos esinemiskordadega.

4.1.1 Omadussõnade sagedus

Materjalis oli omadussõnu kokku 1824 korral. Keskmiselt esines keelejuhi iga tuhande sõna hulgas 29 omadussõna. Tabel 2 annab ülevaate vähemalt neljal korral esinenud omadussõnadest. Sealt selgub, et kõige sagedasem eakate kasutatud omadussõna oli *suur*. Aineküsitajate kümme kõige levinumat omadussõna sageduse põhjal olid: *suur*, *hea*, *huvitav*, *uus*, *väike*, *vana*, *tore*, *ilus*, *raske* ja *viimane*. Kokku esines materjalis 562 erinevat omadussõna. Nendest paljud olid esindatud vaid ühel või paaril korral.

Tabel 2. Üle nelja korra esinenud omadussõnad

Omadussõna	Esinemisi	Omadussõna	Esinemisi	Omadussõna	Esinemisi
suur	117	isapoolne	8	õnnelik	5
hea	82	külm	8	õudne	5
huvitav	54	päevane	8	pisikene	5
uus	53	tähtis	8	põnev	5
väike	52	tühi	8	riiklik	5
vana	51	vale	8	täis	5

tore	43	kummaline	7	tark	5
ilus	33	lihtne	7	tohutu	5
raske	32	mõnus	7	ühine	5
viimane	32	ainus	6	vaene	5
pikk	24	aktiivne	6	vahva	5
võimalik	22	endine	6	kallis	5
järgmine	18	jube	6	ainukene	4
vaba	18	keelne	6	hirmus	4
valmis	17	kerge	6	imelik	4
erinev	16	kodune	6	kohutav	4
selge	16	korras	6	konkreetne	4
eelmine	14	lõbus	6	kõrge	4
noor	13	emapoolne	6	kuulus	4
aastane	12	paha	6	mitmekordne	4
õige	12	paras	6	must	4
aegne	11	põhiline	6	näljane	4
eriline	11	tehniline	6	õnnetu	4
kõva	11	-toaline	6	päris	4
praegune	11	tuntud	6	punane	4
puhas	11	vajalik	6	rahvusvaheline	4
tugev	10	ajalooline	5	roheline	4
ainuke	10	armas	5	rõõmus	4
haige	10	füüsiline	5	tavaline	4
keeruline	10	kena	5	teatud	4
kohalik	10	korralik	5	tervistkahjustav	4
soe	9	lai	5	tubli	4
halb	9	magus	5	üksik	4
oluline	9	meeldiv	5	valge	4

Mitmel liitomadussõnal oli sama põhisõna (nt *igasugune* ja *minusugune*). Kuigi sellistel sõnadel võis lauses olla sarnane funktsioon (nt *eestikeelne* ja *venekeelne*), arvestasin neid ikkagi eraldi ja erinevate sõnadena. Siiski arvestasin materjalis sellised liitomadussõnad ühe lekseemina, millel oli sama põhisõna, kuid täiendsõna oli väljendatud arvsõnana (nt *kahetoaline* ja *kolmetoaline*). Arvestasin need sõnad ühe lekseemina, sest kuigi arvsõnana väljendatud täiendsõnu võis olla palju erinevaid, esinesid need ainestikus peaaegu alati vaid ühe korra.

4.1.2 Mitmest omadussõnast koosnev täiend või öeldistäide

Magistritöö ainekust oli ka mitut omadussõna sisaldavaid täiendeid ja öeldistäiteid (nt *viikingiaegne arheoloogiline leid*). Selliseid fraase, kus nimisõna fraasi täiend või öeldistäide koosnes rohkem kui ühest omadussõnast, oli 62. Enamasti koosnesid need kahest omadussõnast, kuid oli ka paar kolmesõnalist (näide 1). 15 korda esines mitme omadussõnaga fraasis intensiivistaja. Intensiivistaja oli alati enne esimest omadussõna (näide 2), fraasi teisel kohal olnud omadussõnal intensiivistajad puudusid. Ainekust esines üks fraas, milles intensiivistati kahte sõna (näide 3). See fraas koosnes kolmest omadussõnast ja intensiivistati neist esimest ja viimast.

- (1) Kui see Matvere tuli sealt uhades selle **suure vana logu** autoga ja vaata, et alla ei jää.
- (2) ajad olid rasked ja naabrid aitasid naabreid ja kuidagi see suhtlemine oli väga sõbralik ja **tore**
- (3) Aga hoolimata sellest me olime kõik väga reipad, rõõmsad, väga positiivsed

20-s mitme omadussõnaga fraasis esines omadussõnade vahel sidesõna. Sidesõna *ja* oli kasutatud 18 korral, *vaid* ja *või* mõlemaid ühel korral. Pooltel kordadel eraldas sidesõna sama semantilise tüübi sõnu (*hästi suur ja avar*). Tihti olid fraasis kasutatud sõnad omavahel nii sarnase tähendusega, et neid võis sünonüümseteks pidada, nii on näites 4 kirjeldatud ühe aasta augustikuud sarnaste sõnadega *märg* ja *niiske*.

- (4) siis vanaema oli üle seitsmekümne aasta vana, sirbiga lõikas rukist, oli märg ja sihuke, väga märg ja **niiske**, see augustikuu

42-s mitme omadussõnaga fraasis omadussõnade vahel sidesõna puudus. Enamasti oleks olnud võimalik sõnu sidesõna *ja* abil eraldada, kuigi seda polnud tehtud (näide 5). Siiski oli ka fraase, kus sidesõna ei olekski saanud fraasi mõtet muutmata esineda (näide 6).

- (5) Noh, seal jahipukis on niisugused **suured ümarad** niisugused nuiaga kaikad
- (6) Niisugune noh, **raske tervislik** olukord oli noorpõlves

4.1.3 Intensiivistajate sagedus

Intensiivistajaid esines materjalis 363 korda. Kokku kasutati 60 erinevat intensiivistavat sõna, nende hulgas ka mitme sõna kombinatsioonid (nt *natuke liiga*). Keskmiselt oli keelejuhi iga tuhande sõna hulgas viis intensiivistajat. Üheksa sagedasimat intensiivistajat olid: *väga*, *nii*, *hästi*, *päris*, *täiesti*, *üsna*, *jumala*, *natuke* ja *täitsa*. Suurima esinemissagedusega intensiivistaja oli sõna *väga*, mis oli teistest intensiivistajatest mitmeid kordi levinum (166 esinemist), moodustades peaaegu poole kõigist intensiivistajate esinemiskordadest (46%). Sageduselt järgmise sõna *nii* kasutus oli sellest juba kolm korda väiksem (15% kõigist intensiivistajatest). Sellest omakorda üle poole vähem oli kasutatud sageduselt kolmandat intensiivistajat *hästi* ja neljandat *päris* (mõlemad 6%). Tabelis 3 on esitatud intensiivistajad, mida esines andmetes vähemalt kolm korda. Kõik andmetes esinenud intensiivistajad on välja toodud lisas 2.

Tabel 3. Intensiivistajad, mis esinesid vähemalt kolm korda

Intensiivistajad	Esinemisi	Esinemisprotsent
väga	166 (sh 8 väga-väga, 1 väga-väga-väga)	46
nii	53	15
hästi	22 (sh 2 hästi-hästi)	6
päris	20 (sh 1 päris-päris)	6
täiesti	9	2
üsna	7 (sh 1 üsna-üsna)	2
jumala	4	1
natuke	4	1
täitsa	4	1
liiga	3	1
natuke liiga	3	1
eriti	3	1
ime-	3	1
niivõrd	3	1
suhteliselt	3	1

Magistritöö ainekust selgus, et intensiivsust väljendatakse peale eraldiseisvate laiendavate sõnade, nagu *väga*, ja eesliidete, nagu *ime-*, ka mõnede vaegomadussõna

viimaste osistega. Andmetes olid need *-võitu* sõnas *nõrgavõitu* ja *-poolne* sõnas *kehvapoolne* (näide 7).

(7) Noh, kuidas öelda, mul ikka mingeid eeldusi on, no nüüd tuleb välja luustik ja kõik oli **nõrgavõitu**

4.2 Omadussõnade intensiivistajaga esinemise sagedus ja semantiline liigitus

Ligi veerand (22%) ainestiku omadussõnadest esines koos intensiivistajaga. Et leida, millised omadussõnad intensiivistajaid võtavad, vaatasin materjalis kõiki vähemalt neli korda esinenud omadussõnu ja nende intensiivistajaid. Võtsin eelduseks, et neli esinemiskorda võiks juba anda väikese ülevaate, kuidas sõna keeles kasutatakse, sest nelja esinemiskorra puhul on juba võimalik näha varieerumist intensiivistaja kasutuses. Vähemalt neli korda esinenud omadussõnu oli materjalis 103. Tabelis 4 on välja toodud kõik omadussõnad, mida esines materjalis vähemalt neli korda ja mida intensiivistati üle 30% kordadest. Selliseid sõnu oli kokku 23. Ülejäänud vähemalt neli korda esinenud omadussõnad koos intensiivistamise protsentidega on esitatud lisas 3.

Tabel 4. **Omadussõnad, mis esinesid vähemalt neli korda ja mida intensiivistati vähemalt 30% kordadest**

Omadussõna	Esinemisi	Intensiivistajaid	Intensiivistamise %	Semantiline tunnus
vahva	5	5	100	hinnang
keeruline	10	8	80	hinnang
kallis	5	4	80	raha
tubli	4	3	75	hinnang
lõbus	6	4	67	hinnang
tugev	10	6	60	füüsikaline
meeldiv	5	3	60	hinnang
põnev	5	3	60	hinnang
tore	43	25	58	hinnang
lihtne	7	4	57	hinnang
mõnus	7	4	57	hinnang
rõõmus	4	2	50	psühholoogiline

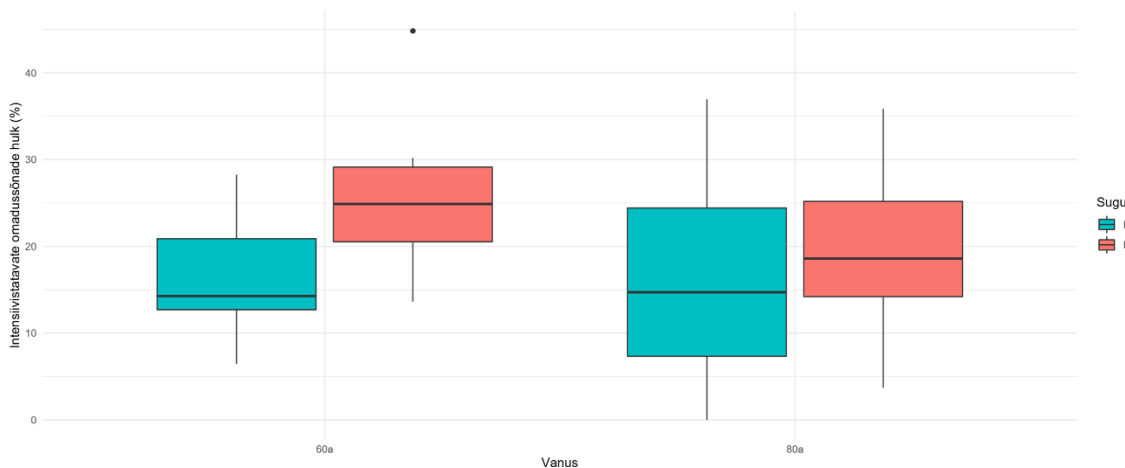
oluline	9	4	44	hinnang
armas	5	2	40	hinnang
korralik	5	2	40	hinnang
õnnelik	5	2	40	psühholoogiline
tark	5	2	40	psühholoogiline
pikk	24	9	38	mõõde
hea	82	30	37	hinnang
raske	32	11	34	hinnang
kerge	6	2	33	hinnang
huvitav	54	17	31	hinnang
erinev	16	5	31	suhtelisus

Sõna *vahva* oli ainuke üle nelja korra esinenud sõnadest, mida intensiivistati alati. Kusjuures iga kord oli intensiivistamiseks kasutatud eri varianti (*väga, maru, väga maru, päris ja nii*). Intensiivistamise protsendilt teist ja kolmandat kohta (80%) jagasid sõnad *keeruline* ja *kallis*. Omadussõna *kallis* oli intensiivistatud neljal korral viiest ja *keeruline* kaheksal korral kümnest. Semantilise tunnuse järgi on näha, et enamuse (ehk 16/23) üle 30% intensiivistatud omadussõnadest olid hinnanguomadussõnad. Lisaks esines kolm psühholoogilist omadussõna (*rõõmus, õnnelik* ja *tark*) ja ühel korra mõõtme, suhtelisuse, füüsilise ja rahaomadussõna (*pikk, erinev, tugev* ja *kallis*).

Üle nelja korra esinenud omadussõnu, mida ei intensiivistatud kordagi, oli kokku 46. Need omadussõnad kuulusid 14 semantilisse tüüpi (vt lisa 3). Ükski semantiline tüüp seal sõnade rohkuse või vähesuse tõttu eraldi silma ei paistnud. Kui üle 30% intensiivistatud sõnade hulgas olid enamuse hinnangusõnad, siis vähe või üldse mitte intensiivistatud sõnadega oli vastupidi – nende hulgas oli hinnangusõnu vähe ja enamuse moodustasid ülejäänud semantilised tüübid, näiteks tüübi-, koguse- ja olekuomadussõnad.

Joonisel 1 on vanuse ja soo koosmõju intensiivistatavate omadussõnade, mida esines üle nelja korra, esinemissagedusele. Joonise y-teljel näitab, kui palju (protsentides) mingi vanuserühma ja soo esindaja igat sõna intensiivistas. Joonise karpdiagrammidelt on näha, et 80aastaste vanuserühmas on erinevus meeste ja naiste vahel väike, kuid nooremas vanuserühmas on meeste ja naiste erinevus suurem. 60ndates aastates naiste seas oli intensiivistatud omadussõnade hulk palju suurem kui samas vanuses meestel, see oli ka statistiliselt oluline erinevus ($p = 0,009$, $df = 21$). 60ndates aastates naiste intensiivistatud

omadussõnade mediaan oli 25% (ehk 25% omadussõnadest esinesid koos intensiivistajaga), sama vanadel meestel aga veidi alla 15%. Ka 80ndates aastates meestel oli intensiivistatud omadussõnade mediaan 15% ning selle grupi sees varieerus intensiivistatud omadussõnade protsent kõige rohkem. Vanemas vanuserühmas polnud meeste ja naiste vahel omadussõnade intensiivistamisel statistiliselt olulist erinevust ($p = 0,3$).

Joonis 1. Vanuse ja soo koosmõju intensiivistatavate omadussõnade sagedusele

4.3 Omadussõnade semantilised tunnused

Selles peatükis kirjeldan omadussõnade semantilist poolt, rühmitades need semantiliste tüüpide järgi. Tüübid koos näitesõnadega on näha lisas 1. Semantiliste tüüpide ja intensiivistajate koosinemise hulgad leiab lisast 4. Jagasin tüübid siin peatükis veel kolmeks selle alusel, kui suurt osa nende omadussõnadest intensiivistati. Esimesse rühma kuulusid tüübid, mille omadussõnu intensiivistati alla 10%, teise rühma sõnu 10%–20% ja kolmanda rühma sõnu üle 20%.

Alla 10% olid intensiivistatud liikumise (0%), aja- (2%), oleku- (3%), rõhutamise (3%), koha- (4%), koguse- (4%), temperatuuri- (4%), tervise- (5%), vanuse- (6%) ja ühiskonnaomadussõnad (7%). Peaaegu kõik neist omasid terve tüübi peale ühte kuni kahte intensiivistajat, ka nende esinemishulk tekstis polnud väga suur. Erand oli vanuseomadussõnade tüüp, mida oli küll üheksa korda intensiivistatud, kuid omadussõnu

ise esines andmetes 149 korda, seega oli intensiivistatud sõnade protsent siiski väike. Vanust markeeriti nii täpse numbriga (näide 8) kui ka üldisema, kellegi/millegi olemasolu ajale viitava sõnaga, näiteks sõnadega *noor*, *uus*, *värske*, *eakas*. Intensiivistati peaaegu alati üldisemat vanust näitavaid sõnu *uus* ja *vana* (näide 9).

- (8) Oli see, mis ma olin neljandas klassis, **kaheteist-kolmeteistaastane** siis alles said kopsud terveks.
- (9) Ja siis, kui mina seal laulma hakkasin, siis oli seal taga palju-palju selliseid hästi vanu meeslauljaid

Ülejäänud väheste intensiivistajate gruppi kuulunud semantilised tüübid esinesid materjalis alla saja korra. Liikumisega seotud omadussõnu oli andmetes kõige vähem (7 korda), neid ainukesena ei intensiivistatud kordagi (näide 10). Ajaomadussõnadega (82 korda) viidati kas ajajoonel paiknemisele (nt *endine*) või kindlale ajastule (näide 11). Oleku omadussõnad (68 korda) kirjeldasid enamasti absoluutseid omadusi, olekuid ja seise, mis on kas olemas või puuduvad, seega peaks neil intensiivistaja puuduma, kuid kahel korral see siiski esines (näide 12). Rõhutavad omadussõnad (29 korda) rõhutasid omaduse intensiivsust, suurust või väiksust, näiteks sõnad *igavene*, *ehtne*, *täielik* (näide 13), olles seega sarnased intensiivistajatega.

- (10) seal on mingisugused sellised story'd, mis käisid, et siis kui ta emaga tuttavaks sai, siis emale ei meeldinud see, et kogu aeg on niisugune **ringisõitev** amet, elukutse
- (11) Et esimene **nõukogudeaegne** pritsiauto toodi Rõugesse kuuekümnene neljandal aastal.
- (12) Ma tean, et mingil mingil mingil mingil nädalal tehti tehti üsna selge rehnud, et teaduste kandidaate oli ma ei tea kui palju kartulipõllul korraga, nii et see oli nihuke omaette tegevus.
- (13) Hakka siis kuduma neid ja tegema, see on **igavene** nikerdamine.

Kohaomadussõnadega (28 korda) kirjeldati enamasti inimesi või kohti. Näites 14 on kohaomadussõna *kaugele* koos intensiivistajaga *päris*. Koguseomadussõnadega (54 korda) kirjeldati hulgaga seotud omadusi ja üldiselt olid need omadused absoluutsed (nt

kolmetoaline) (näide 15). Temperatuurisõnadega (24 korda) kirjeldati enamasti midagi käegakatsutavat, nagu *vesi*, *pirukas*, *sõrm*, aga ka sõnu nagu *ilm* (näide 16). Terviseomadussõnu (21 korda) kasutati tihti seoses koroonaaajaga (näide 17), aga meenutades ka lapsepõlves põetud haigusi. Ühiskonda kirjeldavate omadussõnade (29 korda) alla kuulusid sõnad, mille omadused olid seotud sotsiaalsete suhetega (näide 18).

- (14) No, Hispaaniad ja Türgid ja ja, ja, ja, ja siis need Egiptused ja nojah, sinna kau(ge), päris **kaugetele** ma ei ole
- (15) Praegu on meil kaks noort poissi on juurde mul tulnud siia, nii et nüüd on meil **kolmeliikmeline** tiim.
- (16) No, talvel on, mis sa ikka ringi **külma** ilmaga hulgud ausalt öelda.
- (17) Et ta nagu, nagu nagu **nohune** ja **haige** ja. Aga tol korral oli juba need need kiirtestid niinimetatud, olid juba välja ilmunud.
- (18) Ja kuna nad sattusid **rahvusvahelisse** plindrisse, siis tehti üks kaval lüke.

10%-20% intensiivistati inimese- (10%), tüübi- (10%), suhtelisuse (11%) ja värviomadussõnu (15%). Inimesega seotud omadussõnad (50 korda) kirjeldasid kas inimese nähtavaid-katsutavaid omadusi (nt *higine*, *hoolitsetud*) või spetsiifilisema liigituse kaudu kirjeldatud omadusi (näide 19). Need laiendasid inimese (*õpetaja*, *sugulane*) või kehaosaga (*peakene*, *nägu*) seotud sõnu, kuid kahel korral ka looma (*koer*, *peni*) (näide 20). Sugulussidemetele viidati sageli sõnadega *emapoolne* ja *isapoolne*. Suhtelisi omadussõnu (85 korda) defineerisid võrdlused või suhted teiste sõnadega. Näites 21 esineb suhtelisuse omadussõna *erinev* koos intensiivistajaga *täiesti*.

- (19) Nüüd hiljem ma olen vaadanud, need **neljarattalised** maadeuurijad Eestist, kes on püüdnud nii kaugemale põhja sõita kui võimalik, nii kaua itta kui võimalik ja püüdsid Vorkutaasse välja murda.
- (20) Kedagi kellegile me tüli ei teinud, me panime raha kokku, ega me nagu **näljased** penid ei olnud nagu nüüd, et veetakse juba kuu aega veetakse kraami koju.
- (21) See on, need on täiesti **erinevad** teemad.

Värviomadussõnade (41 korda) alla liigitusid kõik värvust kirjeldavad omadussõnad. Intensiivistati nii üht konkreetset värvi (*kuradi kollane*, *päris punane*, *tõesti roheline*) kui ka üldisemat tooni (*täielik tume*, *väga tume*). Ühes fraasis polnud kõneleja oma kirjeldatud värvi nimetusega rahul ning püüdis seda mitmel korral täpsustada (näide 22). Tüübiomadussõnade rühma (163 korda) kuulusid spetsiifilisema liigitusega kirjeldatud esemete, tegevuste või muud omadused, näiteks sõnad *ajalooline*, *rutiinne*, *ametialane*, *inimlik* ja *toniseeriv*. Nende alla liigitusid samuti nähtavad ja katsutavad omadused, mis jäid grupist „Inimene“ välja. Tüübiomadussõnad olid ka mõned kesksõnad, mis muudesse gruppidesse ei sobinud, näiteks *olev* ja *kaotatud* (näide 23).

(22) Tal niisugune jume on ka ikka selline **punakas** nahk on tal nagu šotlane on ja selline **roostekarva** juus, selline tugev **roostekarva** juus, selline, ma ütleksin **pruun**, **pruunikas** niisugune **punaka** rooste tooniga. Et mitte päris **punane** ei ole, et ikka **pruun** on, jah.

(23) Neid, neid ei ole võimatu teha, need lahendused, **tehnilised** lahendused on kõik maailmas ammu olemas

Üle 20% olid intensiivistatud mõõtme- (21%), füüsilised (24%), raha- (33%), hinnangu- (34%) ja psühholoogilised (38%) omadussõnad. Mõõde (233 korda) kirjeldas ruumilisi omadusi. Mõõtmete kirjeldamise sõnavara varieerus vähe, poole sõnade hulgast võttis enda alla sõna *suur*, millele järgnesid sageduselt *väike* ja *pikk*. Näites 24 esineb *väike* koos intensiivistajaga *nii*. Füüsiliseks (66 korda) määrasin omadussõna, kui omadus oli füüsikaline, näiteks *ümar*, kuid ei kuulunud teistesse füüsilisi omadusi koondavatesse kategooriatesse. Selline oli näide 25, kusjuures intensiivistatud on näitelause mõlemad füüsilised omadussõnad. Füüsiliste omadussõnade hulgas oli palju sõnu, mis mitmetähenduslikkuse tõttu ka teistesse semantilistesse gruppidesse kuulusid, näiteks sõna *kerge* (vt hinnanguomadussõnu). Rahaomadussõnad (15 korda) kirjeldasid rahaga seotud omadusi. Kolmandikul rahaomadussõnadest oli ka intensiivistaja, mis näitas alati omaduse suurt intensiivsust, nagu on näha ka näites 26.

Intensiivistati just esemete hinda, kuid mitte seda, kui rikas keegi on (mitte nt *väga vaene*).

- (24) piimaauto enam nii väiksesse farmi järgi ei tulnud ja ei olnud muud võimalust, kui, kui tuli ära likvideerida, jätsin ainult kaks lüpsilehma.
- (25) ja siis tuleb see selg teha korrektseks selles mõttes, et ta peab olema tugevdatud ja ta peab olema ka nagu kergelt nihuke **kaarjas** või siis ka täiesti sirge.
- (26) Kõik proudad, väarikad proudad ju kõik istusid, sest kohvik ei olnud ju nii kallis paik, see kohvik ja tass kohvi ja saiakene.

Hinnanguomadussõnad (556 korda) näitasid hinnangulisi ja modaalseid omadusi, näiteks kuulusid siia sõnad *hea*, *kummaline* ja *ebameeldiv*. Hinnangusõnadest iga kolmas kasutuskord (34%) oli intensiivistatud, mis teeb sellest sageduselt teise kõige rohkem intensiivistatud semantilise tüübi. Kõige rohkem andsid eakad hinnanguid sõnadega *hea* (82), *huvitav* (54), *tore* (43), *ilus* (33) ja *raske* (32). Nendest esimesed neli olid pigem positiivse ja viimane negatiivse tähendusega. Kuna hinnangud jagunesidki üsna selgelt positiivseteks ja negatiivseteks (oli ka neutraalseid), jagasin hinnangusõnad edasi kolmeks – positiivsed, negatiivsed ja neutraalsed – ja leidsin, millised sotsiaalsed tunnused mõjutavad positiivsete või negatiivsete hinnangute andmist. Näites 27 on positiivne omadussõna koos intensiivistajaga, näites 28 negatiivne ja näites 29 neutraalne hinnanguomadussõna.

- (27) siis isa ütles alati, et ai, see on kuramuse kihvt, aga aga noh, ega nii head aega, kui siin Vene ajal, kus igal ühel oli tööd ikka ei tule, mis ka sai tõeks.
- (28) siis tuleb vaadata Tartu turul, armas aeg, ostavad või müüvad viis eurot kilo, see on **õudne** ju tegelikult.
- (29) Tulime enne seda **tavalist** teed mööda Nõukogude relvajõududesse.

Positiivsete, neutraalsete ja negatiivsete hinnanguomadussõnade kasutuse puhul oli ainuke statistiliselt oluline tunnus haridustase ($p = 0,03$, $df = 2$). Sugu ja vanuserühm ei olnud statistiliselt olulised (vastavalt $p = 0,86$ ja $p = 0,23$), mis tähendab, et suure

tõenäosusega ei mõjutanud need positiivsete ja negatiivsete hinnangu sõnade levikut. Kahe haridustaseme vahel oli suurim erinevus negatiivsete hinnanguomadussõnade kasutusel: negatiivseid hinnanguomadussõnu kasutasid peamiselt mittekõrgharidusega eakad (62% kõigist negatiivsetest hinnanguomadussõnadest). Positiivsetel hinnanguomadussõnadel oli vahe kõrgharidusega ja muu haridustasemega eakate vahel väga väike (vastavalt 47% ja 53% kõigist positiivsetest hinnanguomadussõnadest). Neutraalseid hinnanguomadussõnu kasutasid rohkem kõrgharitud (60%) ning vähem muu haridustasemega eakad (40%). Hinnanguomadussõnade positiivsuse, negatiivsuse ja neutraalsuse jaotumist haridustasemete vahel näitab ka tabel 5.

Tabel 5. Hinnanguomadussõnade positiivsuse, negatiivsuse ja neutraalsuse jaotumine haridustasemete vahel

	Kõrgharidus	Muu haridustase	Kokku
Negatiivne	51 (38%)	82 (62%)	133 (100%)
Neutraalne	26 (60%)	17 (40%)	43 (100%)
Positiivne	180 (47%)	200 (53%)	380 (100%)

Hinnanguomadussõnadega iseloomustati peale asjade, inimeste ja olukordade veel ka eelnevalt öeldud lausungit. Selliseid kommenteerivaid omadussõnu varem uurinud Leelo Keevallik (2010: 147) analüüsis neid kui kommentaare eelnevalt öeldu kohta. Kommentaar ise on pealause või osa pealausest, mis lubab kõrvallauses minna edasi teise vaatenurga või teemaga. Ka eakatel esines kommenteerivaid omadussõnu (kokku 25 korda): *hea, huvitav, jube, keeruline, kena, mõnus, õige, tähtis, tore, totter, uskumatu, vahva, vapustav* ja *vastik*. Neid esines peale Keevalliku uuritud sidesõnadega *et* ja *kui* algavate kõrvallausete konstruktsioonide ka muudes. Näidetes 30 ja 31 on näha, et kõrvallauset alustati mõnel korral ka sõnadega *aga* ja *mis*. Paaril korral siduvat sõna eri lauseosade vahel polnud (näide 32). Sellised laused olid siiski pigem harvad. Enamus kommenteerivaid omadussõnu olid muudest lausetest eraldiseisvad osad, mis andsid öeldule lühikese hinnangu kas vahetult enne või pärast seda. Näites 33 on peale intensiivistatud kommentaari *uskumatult tore* seletus, mille kohta kommentaar käis (et kõnelejal on viiekümneaastased tütreid). Näites 34 on kõigepealt lause ja selle järel kohe intensiivistatud kommentaar *lihtsalt vapustav*.

(30) **Keeruline, keeruline** aga, aga peab endas kasvatama sellist, arusaamise püüet

(31) kõik no, nii täis visatud, et **jube**, mis seal on.

(32) Ja siis pärast ütles, et oi, kui **tore**, te tulite mulle külla, et mul läks isegi peavalu üle.

(33) Uskumatult **tore**. Viiekümne aastased tütre

(34) Mind ajas nii naerma, ma hoidsin kätt suu ees, lihtsalt **vapustav**.

Esines ka mitmetähenduslikke hinnanguomadussõnu, näiteks liigitusid kontekstile vastavalt sõnad *kerge* ja *kõva* füüsiliseks või hinnanguliseks. Sõna *kõva* oli vaid korra füüsilise tähendusega 'koostiselt tihe, survele vastupidav, mitte painduv' (Sõnaveeb 2023), ülejäänud kordadel oli *kõva* hinnanguline ja sünonüümne pigem sõnadega *hea*, *äge*, *karm* või *tugev* (näited 35 ja 36).

(35) Ja anti **kõva** käsk, tähendab, täna aega ainult äärmisel juhul vajadusega, tähendab, mis see veetseesse minna.

(36) No kahjuks peab ütleva, et, et neid peresid on väga vähe, kus vanemad on **kõvad** sportlased ja lapsed ka läheks seda teed.

Psühholoogilised omadussõnad (120 korda) kirjeldasid meeleolu, iseloomu ja vaimseid võimeid, näiteks *ahne*, *sõbralik*, *pädev*. Neid intensiivistati 46 korral, mis oli kõige suurem intensiivistatavate sõnade osakaal – 38%. Psühholoogilised omadussõnad olid mõneti sarnased hinnanguomadussõnadega, sest ka psühholoogilised omadussõnad andsid kohati hinnanguid meeleolule ja iseloomule. Enamasti iseloomustati psühholoogiliste omadussõnadega inimesi (näide 37), vähem ka institutsioone (*töökoht*, *valitsus*) või abstraktseid inimesega seotud mõisteid (*tulemus*, *suhtlus*, *pinge*).

(37) tõesti, ma olin nagu hästi **õnnelik**, kui ma selle töökoha sain.

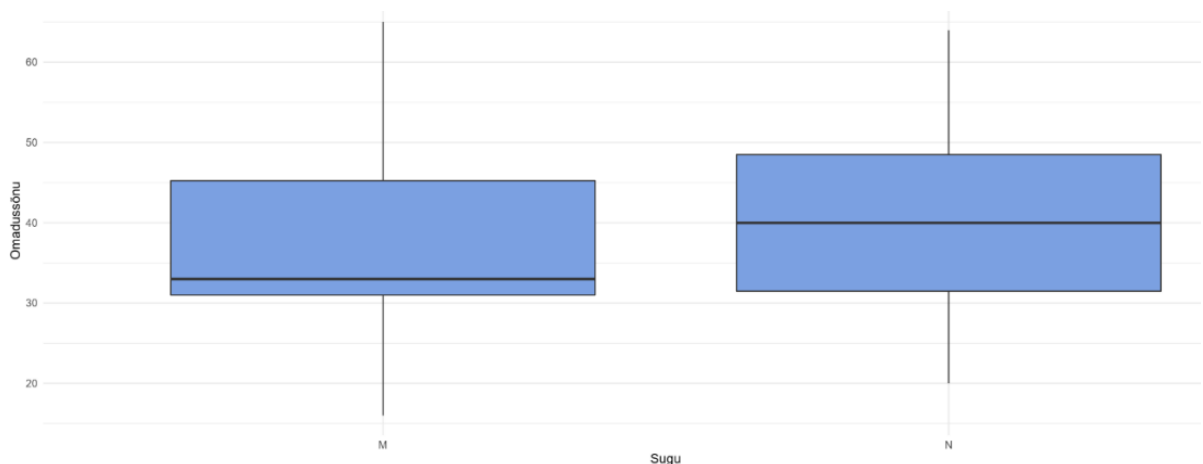
Kokkuvõttes intensiivistati enim psühholoogilisi, hinnangu ja rahaga seotud omadusi, kõige vähem liikumise, aja ja olekuga seotud omadusi.

4.4 Omadussõnade ja intensiivistajate kasutust mõjutavad sotsiaalsed tunnused

Soo, vanuse ja hariduse mõju omadussõnadele ja intensiivistajatele vaatlen siin peatükis karpdiagrammide põhjal. Karpdiagrammidel pöörasin tähelepanu tulemuste mediaanile (paks joon värvilise kasti sees), karpdiagrammi kastile, mille sees on poolte keelejuhtide tulemuste väärtused, ja karpdiagrammi vurrudele (vastuste vahemik). Statistiliselt oluliste tunnuste leidmiseks tegin hii-ruut- ja t-teste, kus vaatasin p -väärtusi. Võtsin tulemuse statistiliselt oluliseks lugemisel p -väärtusena arvesse üldlevinud 0,05 piirmäära.

4.4.1 Sugu

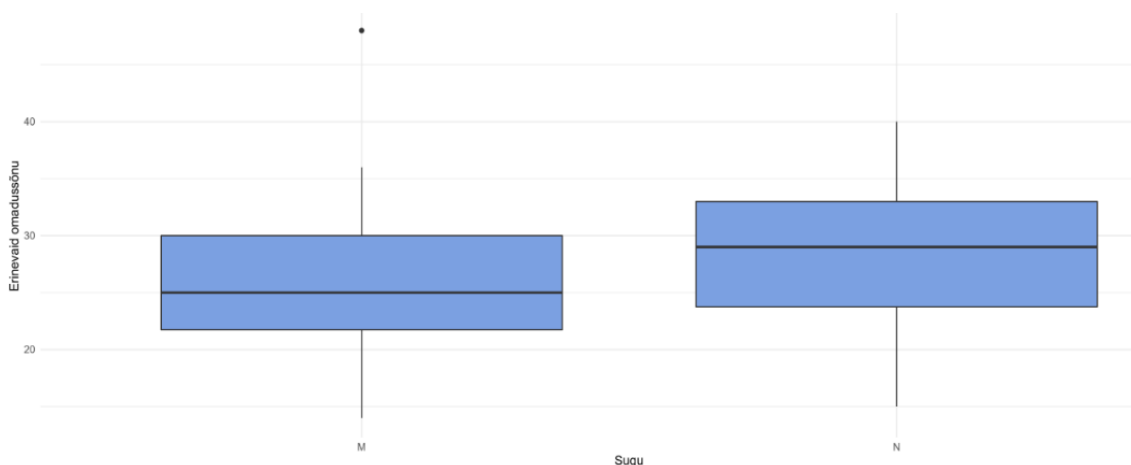
Joonisel 2 on näha, kuidas jagunes kõigi intervjuudes kasutatud omadussõnade hulk meeste (M) ja naiste (N) vahel. Joonise y-telg kajastab kõneleja kasutatud omadussõnade hulka intervjuus. Omadussõnade hulk sugude vahel palju ei erinenud, naised kasutasid 53% kõigist omadussõnadest, mehed 47%. Tuhande sõna kohta oli meestel omadussõnade mediaan 25 ja naistel 30 sõna. Hii-ruut-testi järgi oli sugu omadussõnade kasutushulga jagunemisel statistiliselt oluline tunnus ($p = 0,018$, $df = 1$). Kokku kasutas keskmine (paksem joon karpdiagrammil) mees intervjuus 33 omadussõna ja keskmine naine 40 omadussõna.

Joonis 2. Omadussõnade esinemisi kokku meestel ja naistel

Intervjuudes omadussõnad tihti kordusid. Seda, kui suur oli keelekasutajatel omadussõnade leksikaalne mitmekesisus (st mitu omadussõna lekseemi kasutas iga kõneleja), näitab joonis 3. Jooniselt on näha, et omadussõna lekseemide hulk jäi naistel

15 ja 40 erineva sõna vahele (mediaan 29), meestel aga 14 ja 36 erineva sõna vahele (mediaan 25). Statistiliselt oluline tunnus sugu ei olnud ($p = 0,3$). Üks mees jäi erandliku tulemuse tõttu karpdiagrammi vahemikust ka välja – tema vestluses esines 48 erinevat omadussõna lekseemi. Sama mehe vestluses esines kokku ka kõige rohkem omadussõnu – 65 esinemiskorda.

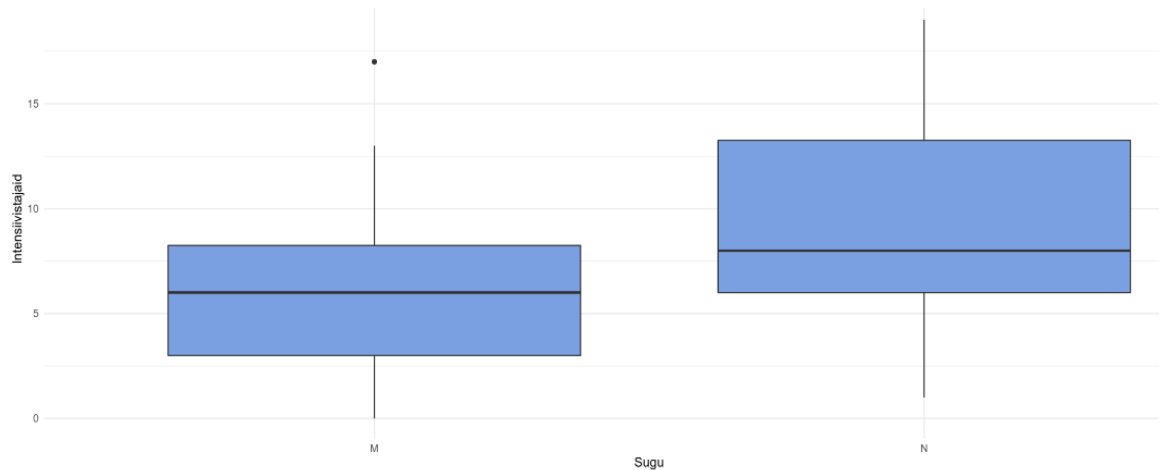

Joonis 3. Omadussõnade mitmekesisus: kasutatud omadussõna lekseemide hulk meestel ja naistel

Sõnavara kasutus meeste ja naiste vahel erines kohati samuti. Oli sõnu, mida enamuses kasutas üks sugu, kusjuures rohkem oli selliseid sõnu, mis olid levinud naiste kasutuses, kui sõnu, mis olid levinud meeste keelekasutuses. Selliseid sõnu, mida suures enamuses kasutasid mehed, oli 8, samal ajal kui sõnu, mida suures enamuses kasutasid naised, oli 16. Võrreldes naistega, olid meestel levinud omadussõnad vähem hinnangute ja inimeste kohta. Rohkem meeste kui naiste seas levinud sõnad olid *aktiivne, jube, konkreetne, kena, kõva, rahvusvaheline, riiklik ja vaene*. Rohkem naiste kui meeste seas levinud sõnad olid *armas, halb, lõbus, põnev, õnnetu, keelne, kerge, isapoolne, rõõmus, tore, kohutav, õudne, pisikene, tohutu, roheline ja õnnelik*.

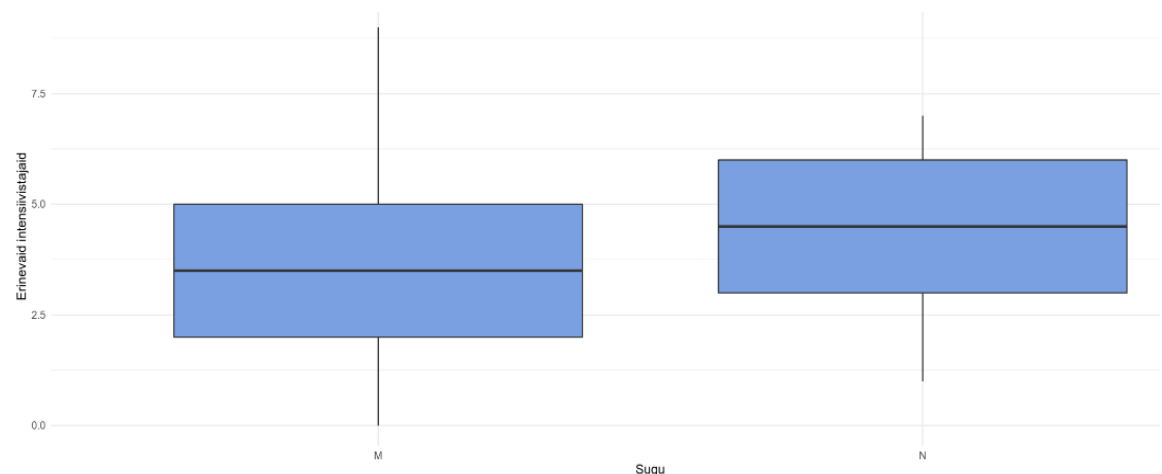
Intensiivistajate kasutushulka sugude vahel näitab joonis 4. Joonise y-telg kajastab kõneleja kasutatud intensiivistajate hulka intervjuus. Kasutushulga mediaan oli meestel kuus ja naistel kaheksa sõna. Sellest rohkem erinesid aga karpdiagrammi kastide vahemikud ehk poolte keelejuhtide tulemused. Pooled meestest kasutasid vestluses 3–8 intensiivistajat, pooled naised aga 6–13 intensiivistajat. Andmestikus oli üks mees, kes ei kasutanud kordagi ühtegi omadussõna intensiivistajat. Intensiivistajate kasutushulga

jaotumine sugude vahel oli hii-ruut-testi järgi statistiliselt oluline ($p = 0,002$, $df = 1$). Naiste kasutatud olid 61% kõigist intensiivistajatest.

Joonis 4. Intensiivistajate hulk meestel ja naistel

Joonisel 5 on toodud intensiivistavate lekseemide kasutushulk nii meestel kui ka naistel, kus selgus, et suuri erinevusi sugude vahel ei olnud ($p = 0,2$). Mehed kasutasid keskmiselt 3 erinevat intensiivistajat ja naised keskmiselt 4,5 erinevat. Küll aga tuli sõnavara vaadates esile sõna *väga* reduplikatsioon *väga-väga*, mida 66% kordadest ehk kuus korda üheksast kasutasid mehed.

Joonis 5. Intensiivistajate mitmekesisus: kasutatud intensiivistavate lekseemide hulk meestel ja naistel

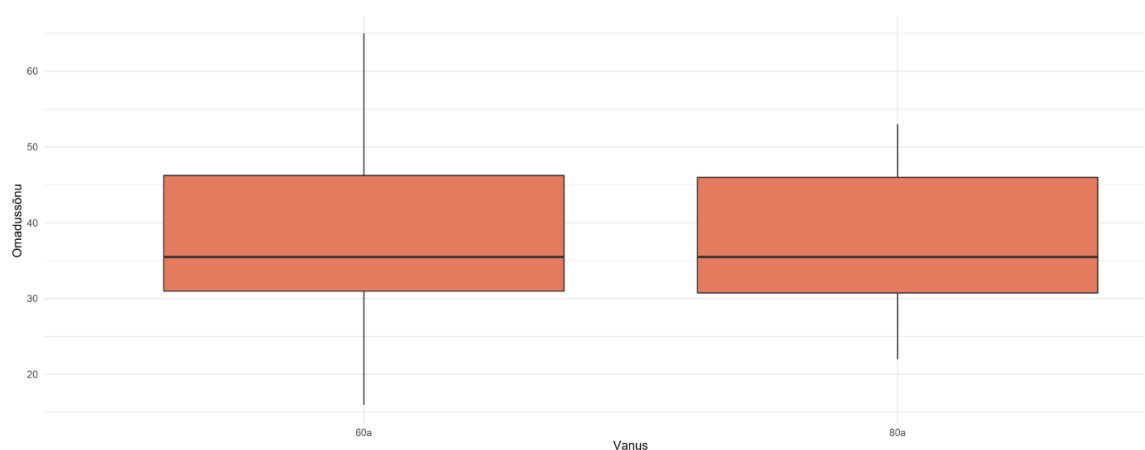
Siin selgitasin sugudevahelisi keele erinevusi kasutushulgale toetudes, kuid omadussõnade ja intensiivistajate kasutust lähemalt uurides leiaks kindlasti muudki, mis meeste ja naiste keeles erineb. Üks selline näide on deminutiivide *ke-* ja *kene-* kasutus omadussõnadel. Neid järelliiteid kasutati omadussõnadel vastavalt kümme ja üksteist korda (näide 38 ja 39) ja need liitusid materjali põhjal kolmele omadussõnatüvele: *ainus*, *väike* ja *pisi*. Deminutiivi oli intensiivistatud ühel korral, sõnaga *hästi*. Järelliidet *-ke* kasutas 7 meest ja 3 naist, *-kene* kasutas 3 meest ja 8 naist. Seega umbes 75% deminutiivi *-ke* kasutajatest olid mehed ning 75% *-kene* kasutajatest olid naised.

(38) Just, et see telefoniaparaat, see suur kast oli seina peal, see oli **ainukene** ühendus siis keskjaamaga

(39) Nii et siis me elasime seal pead-jalad koos kuuekesi seal **hästi pisikese**, mingi ühetoalise korteri pinna peal.

4.4.2 Vanus

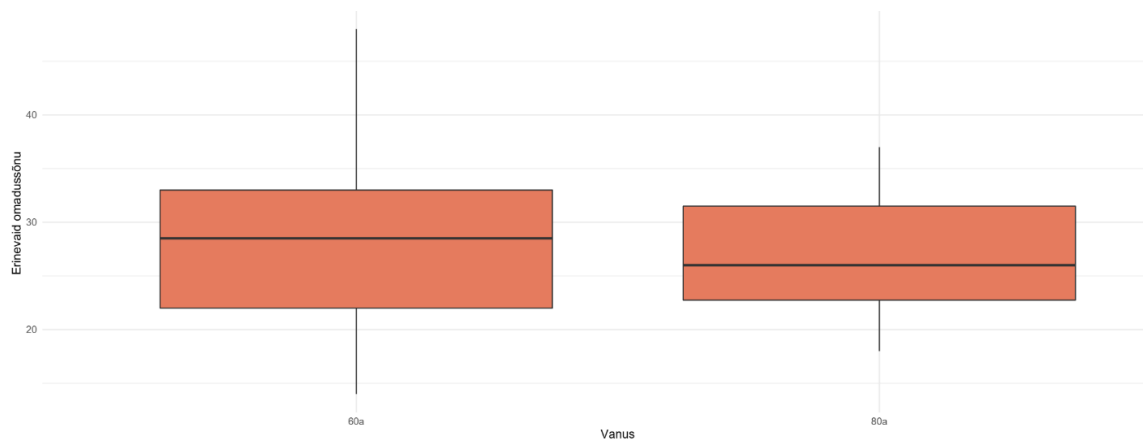
60ndates ja 80ndates aastates inimeste omadussõnade kasutushulk oli sarnane. Iga tuhande sõna kohta esines nooremal vanuserühmal omadussõnu 27 ja vanemal vanuserühmal 26. Ka hii-ruut-test ei pidanud vanust statistiliselt oluliseks ($p = 0,2$, $df = 1$). Joonis 6 on intervjuus kasutatud omadussõnade hulga kohta. Sealt selgub, et mõlemal vanuserühmal oli intervjuudes keskmiselt 36 sõna.

Joonis 6. Omadussõnade hulk eri vanuserühmadel

Ka omadussõnade leksikaalne mitmekesisus oli vanuserühmades sarnane. Jooniselt 7 on näha, et pooltel keelejuhtidel (karpdiagrammi kastide vahemik) oli erinevaid omadussõna

lekseeme nii nooremas kui ka vanemas vanuserühmas 22–33. Samas kõiki keelejuhte kaasates (karpdiagrammi vurrude vahemik) varieerusid nooremal vanuserühmal omadussõnad veidi enam kui vanemal vanuserühmal: noorematel 14–48 ning vanematel 18–37 erinevat omadussõna lekseemi.

Joonis 7. **Omadussõnade mitmekesisus: kasutatud omadussõna lekseemide hulk eri vanuserühmadel**

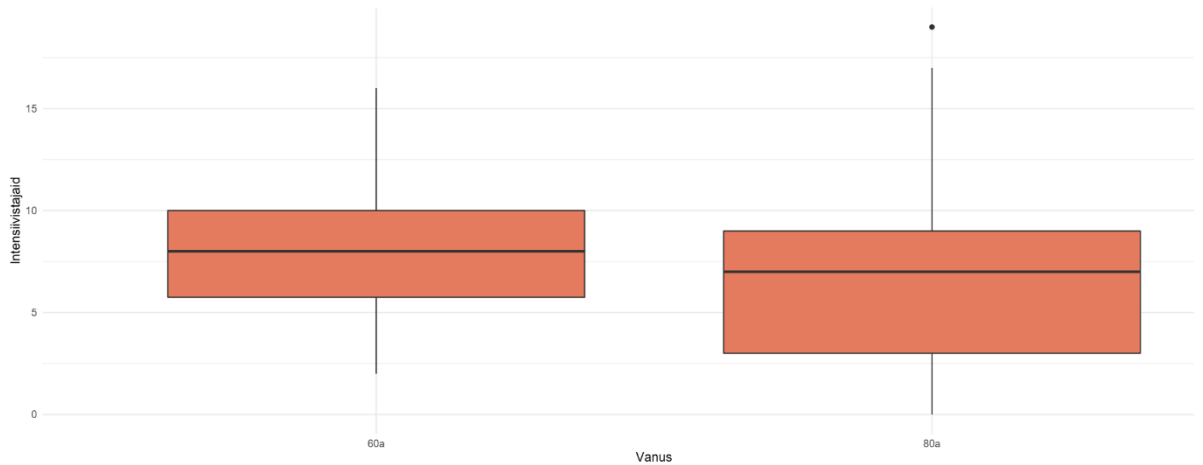
Vanus võib aga rolli mängida võõrsõnade kasutusel. Intervjuude kahte ingliskeelset omadussõna olid kasutanud ainult 60aastaste vanuserühma eakad (näide 40 ja 41). Eakate vestlustes leidis ka muid võõrkeeli – soome ja vene keelt –, kuid neid juba teistes sõnaliikides, mida selles magistritöös ei uuritud, näiteks *suguvõsa tutkijate päevad* (60 a vanuserühm) või *diplom pervõi passažir BAMA* (60 a vanuserühm). Näites 40 on ingliskeelne lisaks omadussõnale ka fraasi põhisõna, moodustades fraasist *accompanying person* eraldi tervikliku mõiste. Näites 41 on fraasis ingliskeelsena ainult omadussõna, põhisõna *testrid* on jäänud eestikeelseks.

(40) osa reise on, kui on mingi tähtis konverents või kongress välismaal, siis ma olen, siis me oleme nagu koos, koos läinud nii-öelda tema on niinimetatud **accompanying** person.

(41) Nüüd tal **digital** testrid, testrid, analüsaatorid, no nendega oli, see oli täiesti tsirkus.

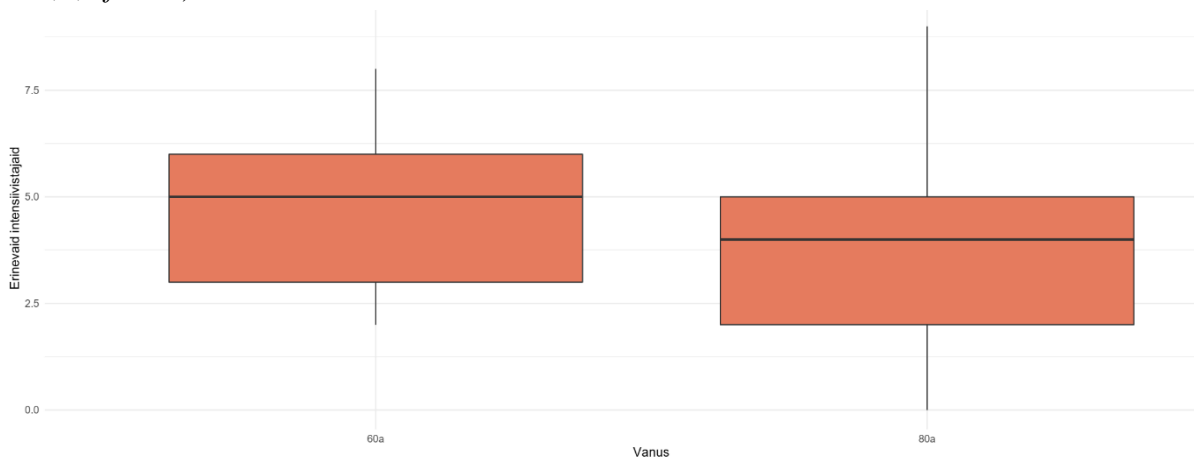
Intensiivistajate mediaan oli sarnaselt sooga mõlema vanuserühma vahel sarnane ning statistiline olulisus puudus ($p = 0,2$, $df = 1$). Jooniselt 8 võib näha, et nooremal vanuserühmal esines intensiivistajaid veidi rohkem (8 korda), vanemal vanuserühmal aga

vähem (7 korda). Sellest veidi rohkem varieerus intensiivistajate kasutushulk vanuserühmade sees. Joonise y-telg kajastab kõneleja kasutatud intensiivistajate hulka intervjuus.

Joonis 8. Intensiivistajate hulk eri vanuserühmadel

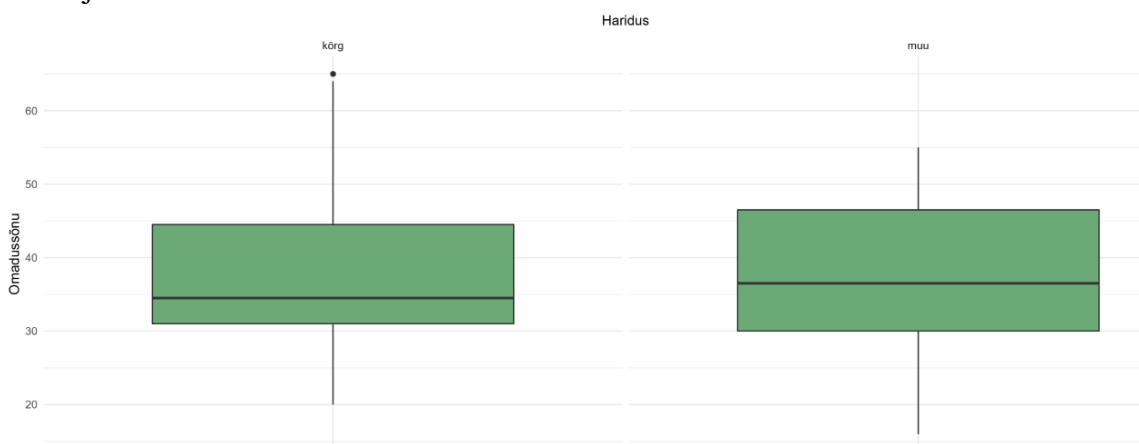
Intensiivistavate lekseemide hulka kahes vanuserühmas näitab joonis 9, kus veidi rohkem esines lekseeme nooremal vanuserühmal, kuid statistiliselt see tunnus oluline polnud ($p = 0,1$, $df = 44$).

Joonis 9. Intensiivistajate mitmekesisus: kasutatud intensiivistavate lekseemide hulk eri vanuserühmadel

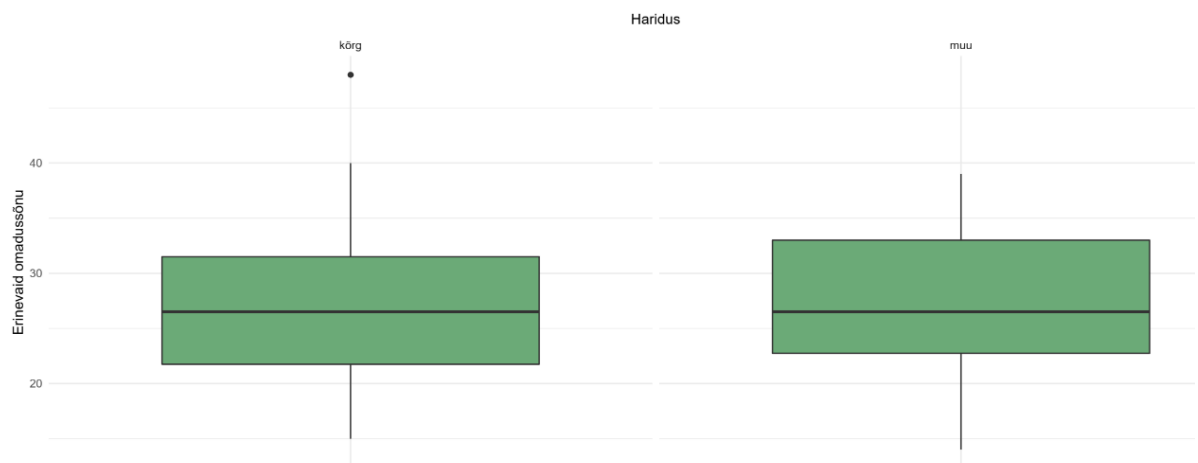
4.4.3 Haridustase

Erinev haridustase ei mõjutanud omadussõnade kasutushulka, ka statistiliselt ei olnud see oluline tunnus ($p = 0,9$, $df = 1$). Nii kõrgharidusega kui ka muu haridustasemega keelejuhtidel oli iga tuhande sõna kohta keskmiselt 27 omadussõna. Jooniselt 10 selgub keelejuhtide kasutatud omadussõnade hulk intervjuudes, kus mediaan jäi 35 ja 36 omadussõna vahele. Joonise y-telg kajastab kõneleja kasutatud intensiivistajate hulka intervjuus.

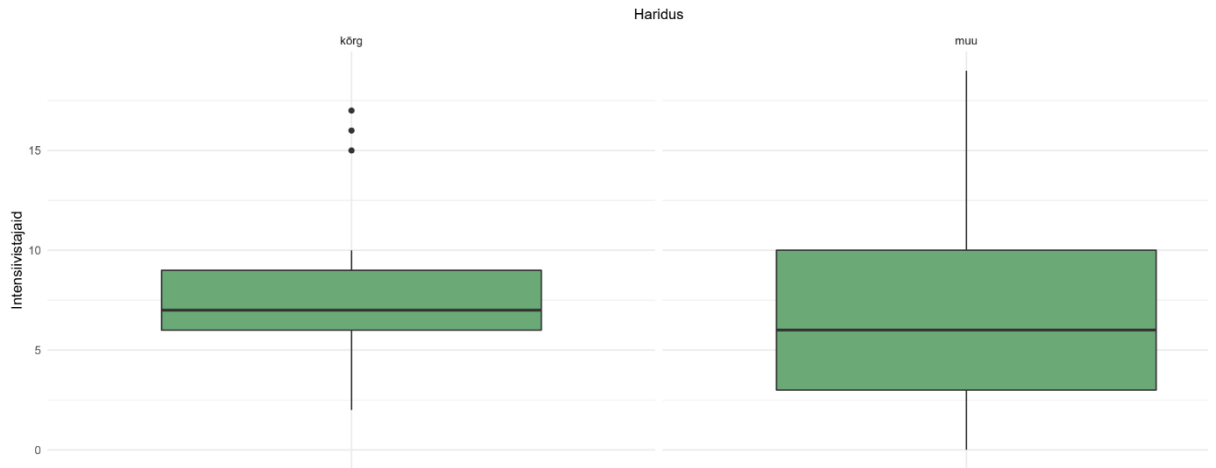
Joonis 10. **Omadussõnade hulk eri haridustasemetel**

Ka omadussõna lekseemide hulk haridustasemete vahel ei erinenud ega olnud statistiliselt oluline ($p = 0,9$, $df = 46$). Jooniselt 11 on näha, et mõlemas haridustaseme grupis kasutati keskmiselt 27 erinevat omadussõna.

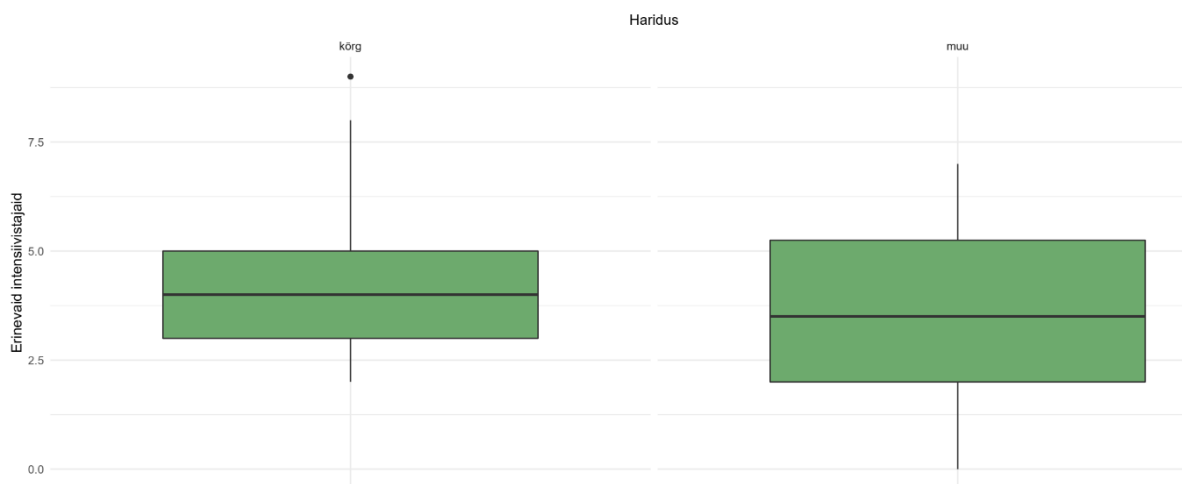
Joonis 11. **Omadussõnade mitmekesisus: kasutatud omadussõna lekseemide hulk eri haridustasemetel**

Intensiivistajate kasutushulka kõrgharidusega ja muu haridustasemega eakatel näitab joonis 12. Kõrgharitud eakatel varieerus kasutushulk vähem kui muu haridustasemega eakatel. Nende karpdiagrammi vurrude vahemik jäi 2 ja 10 sõna vahele, mediaan 7. Muu haridustasemega eakatel varieerus intensiivistajate hulk 0 ja 19 sõna vahel, mediaan 6. Siiski statistiliselt oluline tunnus haridus ei olnud ($p = 0,4$, $df = 1$).

Joonis 12. Intensiivistajate hulk eri haridustasemetel

Joonis 13 kajastab intensiivistavate lekseemide hulka kõrgharidusega ja muu haridustasemega keelejuhtidel. Ka siin olulisi erinevusi haridustasemete vahel ei ole ($p = 0,1$, $df = 45$).

Joonis 13. Intensiivistajate mitmekesisus: kasutatud intensiivistavate lekseemide hulk eri haridustasemetel

5. Arutelu ja järeldused

Omadussõnade ja intensiivistajate kasutus sõltub mitmetest teguritest. Kuna siinse töö keskmes olid eakad, lähtusin esmalt vanuse, aga ka muude sotsiaalsete tunnuste mõjust. Magistritöö käigus selgus, et lisaks mainitud tunnustele mõjutasid keelekasutust muudki tegurid, näiteks vestlussituatsioon. Vestlussituatsioon sõltub sellest, kui tuttavad vestluspartnerid üksteisele on, ja millised on vestlusteemad. Kuna magistritöös kasutatud intervjuud ei olnud täiesti loomulikud vestlussituatsioonid (vesteldi kõne salvestamise eesmärgil, intervjuu osapooled ei tundnud tihti üksteist), võis see ka vestlusteemade, omadussõnade ja intensivistajate valikut ning hulka mõjutada. Näiteks võib tervisega seotud omadussõnade vähesust seletada sellega, et enamasti polnud intervjuuerija hea ammune sõber, vaid pigem kauge tuttav või üldse võõras inimene. Terviseomadussõnad olid tihti kasutusel just ülemaailmsest koroonakriisist, mitte isiklikust elust rääkides.

Nagu intervjuude ajal ühiskonnas olulisel kohal olnud koroon, kajastus eakate keeles veidi ka nende minevik. Sama on Eesti eakate meeste vananemiskogemust elulugude põhjal täheldanud Tuul (2017: 62). Ta leidis, et eakate lapsepõlvelugudes peegeldub Eesti ajalugu ja selle sees eriti tugevalt just rasked ajad, näiteks sõda ja küüditamine (Tuul 2017: 62). Siinses töös uuritud eakate omadussõnade seas olid näiteks mõned nõukogude ajal ametlikus kasutuses olnud sõnad, nagu *sotsialistlik*, *marksistlik*, *üleliiduline* ja *seltsimehelik*. Lisaks oli eakate sõnavaras ka sõjale viitavaid omadussõnu: *peale-* ja *ennesõjaaegne*, *sõjaaegne* ja *-järgne*. Võiks arvata, et nõukogude ajale ja sõjale viitav sõnavara ongi tänapäeval omane just eesti vanematele põlvkondadele, kes nendel perioodidel on elanud. Lapsepõlvemälestustest rääkides kasutasid eakad sellepärast ka taolisi sõnu muude eesti praeguste põlvkondadega võrreldes rohkem.

Eri ajastute sõnavara näideteks tõi Keevallik 2010. aastal sõnad *lahe* ja *normaalne*, mida hakati hinnangusõnadena laialdaselt kasutama umbes paarkümmend aastat tagasi. Ometi võib nende kasutus olla keeles vähenemas, sest Keevalliku arvates võivad *lahe* ja *normaalne* olla nooremal põlvkonnal juba kadumas. (Keevallik 2010: 153) Ka eakatel esines sõnu *lahe* ja *normaalne* vähe, vastavalt üks ja kaks korda. Seega võib eakate keele

põhjal Keevallikuga osaliselt nõustuda: *lahe* ja *normaalne* pole (vähemalt eakate) keeles väga levinud hinnangusõnad, kuid neid siiski esineb.

Magistritöö esimesele uurimisküsimusele, kui palju ja milliseid omadussõnu eakad kasutavad, vastates selgus, et eakad kasutasid keskmiselt 29 omadussõna iga tuhande sõna kohta ning kõige sagedasem eakate keele omadussõna oli *suur*. Sageduselt järgnesid *hea*, *huvitav*, *uus*, *väike*, *vana*, *tore*, *ilus*, *raske* ja *viimane*. Kõige sagedamate omadussõnade seas domineerisid positiivsed omadused, negatiivse tähendusega olid sageduselt alles 9. ja 29. sõna (vastavalt *raske* ja *haige*). See korreleerub kindlasti vestlusteemadega, mis võib näidata, et kuigi palju meenutati lapsepõlve ja noorust, mil Eestis olid keerulised ajad (sõjajärgne ühiskond), tundsid eakad siiski pigem rõõmsaid ja positiivseid emotsioone. Positiivseid emotsioone tundsid ja positiivseid omadussõnu kasutasid eakad ka oma sugulastest, nagu ema-isa või lapsed-lapselapsed, rääkides.

Teisele uurimisküsimusele, kui palju ja milliseid intensiivistajaid eakad omadussõnadega kasutavad, saab vastata, et keskmiselt kasutasid eakad viit intensiivistajat iga tuhande sõna kohta ning üheksa kõige levinumat intensiivistajat olid *väga*, *nii*, *hästi*, *päris*, *täiesti*, *üsna*, *jumala*, *natuke* ja *täitsa*. Lisaks eraldiseisvatele laiendavatele sõnadele esines eakatel ka intensiivistavaid eesliiteid, nagu *ime-*, *maru-* ja *puht-* ning vaegomadussõnade viimaseid osiseid, nagu *-võitu* ja *-poolne*. Kõige sagedama intensiivistaja *väga* kasutus oli teistega võrreldes nii palju suurem, et moodustas pea poole kõigist esinemiskordadest (46%). Sageduselt järgnevate sõnaga vähenes esinemissagedus hüppeliselt: *nii* (15%), *hästi* (6%), *päris* (6%), *täiesti* (2%), *üsna* (2%), *jumala* (1%), *natuke* (1%) ja *täitsa* (1%). Sama on leidnud ka teised intensiivistajate uurimused (nt Ito, Tagliamonte 2003, Stratton 2020, Aasa 2022), et keeltes tulevad tavaliselt esile umbes kolm intensiivistajat, mis on teistega võrreldes mitu korda sagedamad.

Intensiivistajate kasutuskontekstist tõusis esile sõna *üsna*, millega eakad väljendasid viiel korral seitsmest negatiivseid või keerukaid omadusi, näiteks *üsna jube* ja *üsna keeruline*. Ülejäänud kahel korral oli omadus pigem neutraalne (suhtelisust väljendav *sarnane* ja olekut väljendav *selge*). Positiivsete omadussõnadega ei esinenud *üsna* kordagi. Seda

ilmselt seetõttu, et *üsna* pehmenneb omadusi, aga positiivsete hinnangutega ei tundunud eakad vajadust oma öeldut pehmennada.

Eakate intensiivistajate kasutust noortekeelele võrreldes leidis nii erinevusi kui ka sarnasusi. Siiski tuleb silmas pidada, et noorte ja eakate keeleandmed on saadud erinevates suhtlussituatsioonides ja see võis tulemusi mõjutada. Nii eakate kui ka noorte keeles esinesid kümne kõige sagedama intensiivistaja hulgas need viis sõna: *väga*, *nii*, *hästi*, *päris* ja *täiesti*. Sageduselt esimene sõna oli eakatel *väga* (46%), noortel *nii* (30%), sageduselt teine sõna oli aga eakatel *nii* (15%) ja noortel *väga* (18%). Noortel väga sagedasti kasutatud sõnad *täiega*, *üli-* ja *veits* ei esinenud eakate andmestikus kordagi. Lisaks puudusid eakatel võõrkeelsed intensiivistajad, kuigi noortekeeles ka need esinesid (inglisekeelsed *full*, *kind of*, *fucking* jt (Aasa 2022: 22)). Suur erinevus oli sõna *suht* kasutuses, sest noortel oli *suht* sageduselt kolmas intensiivistaja, eakatel esines see aga ainult ühe korra (kasutajaks 60aastaste vanuserühma kõrgharidusega mees). Rohkem kasutasid eakad kirjakeelset ja pikemat varianti *suhteliselt*, kuigi ka seda ainult kolm korda. Sõna *veits* puudumist võib samuti seletada sellega, et eakad kasutasid vähem kõnekeelseid ja lühenenud sõnu kui noored, samas puudus eakatel ka kirjakeelne vorm *veidi*. Seega võivad intensiivistajad *suht*, *täiega*, *üli-* ja *veits* ning võõrkeelsed intensiivistajad olla levinud nooremates põlvkondades. Põhjuseid võib olla mitmeid: kas võivad need sõnad olla keeles hakanud intensiivistajatena levima alles hiljuti ja eakad pole neid oma sõnavarasse võtnud, eakad on ajaga nende kasutamisest loobunud või ei kasutanud neid intensiivistajaid suhtlussituatsiooni tõttu. Inglise keel võib nooremas põlvkonnas olla levinum seetõttu, et noored saavad oluliselt rohkem ingliskeelset sisendit kui eakad.

Nagu intensiivistajate andmetest selgus, kasutasid eakad kõnekeelseid sõnavorme vähe. Coulmas (2005: 59) on küll leidnud, et vanusevahemikus 25–60 eluaastat valivad inimesed tihemini standardvormi, jättes sellega näiteks kõnekeelse kõrvale, kuid selle magistritöö järgi tundub, et pakutud vanusevahemikku võiks laiendada ka eakatele. Seda eriti intensiivistajaid käsitledes, sest mittekirjakeelseid vorme esines nii 60–69 kui ka 80–89 vanuserühmas väga vähe. Omadussõnadel siiski paar mittekirjakeelset vormi esines. Näiteks leidis materjalis sõna *kõhn* nimetavas käändes kaks korda vormis *kõhna* (*kõhna*,

väike tüdruk). Siiski ei saa mittekirjakeelsete vormide vähesust siin töös väga tõsiselt arvestada, sest materjali kogumiseks kasutatud automaattuvastus võis taolised vormid mõneks muuks sõnaliigiks arvestada, mis raskendas nende omadussõnade leidmist. Seetõttu võisid sellised sõnad analüüsist tehnilistel põhjustel kõrvale jääda (vt peatükki 3.2).

Rohkem kui ühest omadussõnast koosnevat fraasi intensiivistati 15 korda, millest 14 olid kahe omadussõnaga fraasid ja 1 oli kolme omadussõnaga fraas. Sel juhul intensiivistati alati fraasi esimest omadussõna ja mitte kunagi ei intensiivistatud fraasi teist omadussõna. Ainsal kolme omadussõnaga fraasil oli intensiivistatud nii esimest kui kolmandat omadussõna. Seda, et fraasis teisel kohal olevat omadussõna ei intensiivistatud kordagi, võiks seletada sellega, et omadust ei soovitudki intensiivistada. Magistritöö materjalist tundus aga, et fraasis teisel kohal olevat omadussõna intensiivistab sama sõna, mis fraasi esimest omadussõna. Näiteks lauses *suhtlemine oli väga sõbralik ja tore* võiks ilmselt ka teisel kohal oleva sõna *tore* ees olla intensiivistaja, aga see ei ole enam vajalik, kuna samas fraasis *väga* juba korra esineb.

Omadussõnu ja intensiivistajaid võidakse keeles nii tihti koos kasutada, et need muutuvad kinnisvormelikeks. Keevalliku (2010: 150) andmetel on selliseks kinnisvormeliks muutunud *väga meeldiv*, sest üksi, ilma sõnata *väga*, sõna *meeldiv* ei esinenud. Võrreldes Keevalliku tulemusi siinse töö materjaliga, sai *meeldiv* siiski esineda ka ilma intensiivistajata, kui sõna *meeldiv* ees oli sidesõnaga eraldatud teine omadussõna (nt *mugav ja meeldiv*). Kuigi ka eakate vestlustes oli rohkem levinud fraas *väga meeldiv*, mitte intensiivistajata *meeldiv*.

Omadussõnade ja intensiivistajate kasutus erines palju idiolektiti. Näiteks fraasi *kuradi kollane* (näide 42) kasutaja (mittekõrgharidusega mees vanuserühmast 60-69) keeles oli sõna *kurat* väga sage ning esines enamasti partiklina. Kokku kasutas keelejuht intervjuu vältel 32 korda sõna *kurat* erinevaid vorme, näiteks *kurat*, *kuradi* ja *kuramuse*. Teistel keelejuhtidel taolist ühe intensiivistaja laialdast (partiklina) kasutust ei leidunud.

(42) Seal on nihukesed kuramuse kukeseenekohad, et, et lähed metsa, vaatad, nii ülevalt kurat, metsa all on kuradi, kuradi kollane kurat, täitsa kohe, korja kurat.

Üldiselt leidus eakate keeles vähe võõrkeelseid sõnu, need esinesid pigem mõnel üksikul korral. Omadussõnade puhul kasutati ainsa võõrkeelena inglise keelt, muudel sõnaliikidel, mida andmestikuga töötades täheldasin, esines ka paar vene- ja soomekeelset sõna ja fraasi (nt *suguvõsa* *tutkijate päevad* ja *diplom pervõi passažir BAMA*). Võõrkeelseid intensiivistajaid eakate keeles ei esinenud. Inglisekeelseid omadussõnu (*accompanying person* ja *digital testrid*) kasutasid ainult noorema vanuserühma (60–69) kõrgharidusega mehed. Ka juhuslikult ainekust leitud muude sõnaliikide võõrkeelsed sõnad ja fraasid pärinesid kõik samalt vanuserühmalt. Selle põhjal tundub, et mida vanem keelekasutaja, seda vähem on teda mõjutanud tänapäeval üha ingliskeelsemaks muutuv keeleruum. Kuna tänapäeva 60aastased osalevad veel aktiivselt töö- ja ühiskonnaelus, võivad nad näiteks töö kaudu ka ingliskeelsete mõistetega, nagu *accompanying person*, rohkem kokku puutuda ja need oma keeles omaks võtta. Samas võõrkeelseid intensiivistajaid ei esinenud kummalgi eakate vanuserühmal, kuigi noortekeeles on need (näiteks *full*, *kind of* ja *fucking*) olemas (Aasta 2022: 22). Kuna mõlemad ingliskeelsed omadussõnad olid nn erialamõisted, selgitab see osalt ka keele valikuid ja koodivahetust inglise keelele. Intensiivistajad aga taoliste erialamõistete osad ei ole, mis võib ka põhjendada võõrkeelsete intensiivistajate puudumist nii eriala- kui ka muude mõistete kõrvalt. Üleüldine võõrkeelse ainese vähesus peegeldab kindlasti erinevate põlvkondade erinevat keeleruumi: noortel ingliskeelne, vanematel vene- ja ka soomekeelne. Teiseks võis võõrkeelte kasutust mõjutada ainekust kogumise situatsioon ning sellest tingitud suhtlustegevused: noored vestlesid oma sõpradega ja nende suhtlus oli spontaanne, eakad ei suhelnud enamasti sõbra, vaid võõraga, ning nende vestlus toimus poolstruktureeritud intervjuu vormis. Seega ei pruukinud eakad tunda end vesteldes sama vabalt kui noored ja võisid oma keelekasutust ka teadlikult muuta.

Omadussõnade ja intensiivistajate esinemust vaadates selgus, et mõned omadussõna lekseemid eelistavad esineda koos intensiivistajaga, kusjuures intensiivistaja lekseem võib varieeruda. Näiteks omadussõna *vahva* esines andmestikus alati koos

intensiivistajaga, kuid iga kord erineva intensiivistajaga. Intensiivistamise sageduselt järgnesid sõnale *vahva* omadussõnad *keeruline* ja *kallis*, mida mõlemat intensiivistati 80% kordadest. Üldiselt selgus, et omadussõna semantiline tüüp mõjutab sõnade intensiivistamise protsenti järgmiselt: kõige rohkem intensiivistatud lekseemid kuulusid suures enamuses hinnangusõnade (nt *ilus*, *hea*, *meeldiv*) hulka. Kõige vähem intensiivistatud sõnade hulgas kindlat semantilist tüüpi esile ei kerkinud – esindatud olid peaaegu kõik tüübid. Kui võrdlesin omavahel semantilisi tüüpe, mitte eraldi lekseeme, selgus samuti, et hinnangusõnad (koos mõõtme-, füüsikaliste-, raha-, ja psühholoogiliste omadussõnadega) olid ühed kõige sagedamini intensiivistatud omadussõnad. Neid intensiivistati üle 20% kordadest. Kuna intensiivistajad on head vahendid tunnete ja emotsioonide väljendamiseks, on ootuspärane, et neid hinnangute ja ka psühholoogiliste omadustega (nt *rõõmus* ja *ahne*) palju kasutatakse. Veidi üllatuslikum oli mõõtme-, füüsikaliste ja rahaomadussõnade suur intensiivistamiste hulk. Mõõtmeomadussõnade puhul oli põhjus selles, et üle poole mõõtmeomadussõnadest olid väljendatud sõnaga *suur*, mida intensiivistati üsna sageli (20%), mis tõstis ka kogu tüübi protsenti. Rahaomadussõnu oli andmestikus vähe, aga kuna nende hulka kuulus ka sõna *kallis*, mis oli eakatel peaaegu alati intensiivistatud, tõusis ka selle semantilise tüübi intensiivistamise protsent ühe lekseemi tõttu. Füüsikalistel omadustel sellist ühte sõna, mis kogu tüübi intensiivistamise sagedust tõstaks, ei olnud ja seal oli intensiivistatud lekseemide mitmekesisus palju suurem.

Nagu ka varasemad uurimused (nt Tuulik jt 2022) on näidanud, ei saa kõiki omadusi võrrelda (et kas neid on rohkem või vähem). See tähendab, et neid omadusi ei saa ka üldjuhul intensiivistada. Tuulik jt (2022: 290) andmete põhjal puudusid intensiivistajad omadussõnadel, mida esineb palju ka määrsõnadena (nt *korras*, *valmis*). Ka siinses magistritöös puudusid neil ja lisaks peaaegu kõigil ülejäänud olekuomadussõnadel, näiteks *sassis* ja *vaba*, intensiivistajad. Peaaegu ilma intensiivistajateta olid ka rõhutavad omadussõnad. Seda ilmselt seetõttu, et rõhutavad omadused, nagu *täielik*, juba ise väljendasid omaduse intensiivsust, seega intensiivistajat lisaks ei vajanud.

Magistritöö kolmas uurimisküsimus oli, mil viisil on vanus, sugu ja haridus seotud omadussõnade ja intensiivistajate esinemissageduse ning mitmekesisusega eakate keeles.

Tööst selgus, et soolise erinevusena kasutasid naised rohkem omadussõnu kui mehed. Naistel oli tuhande sõna kohta keskmiselt 30 omadussõna, meestel 25. Kuna intensiivistajatena vaatasin magistritöös ainult selliseid sõnu, mis esinesid koos omadussõnadega, oli ka ootuspärane, et rohkem intensiivistajaid oli samuti naiste vestlustes. Naiste kasutatud olid 53% kõigist omadussõnades ja 61% kõigist intensiivistajatest. Intensiivistajate kasutushulga erinevus meeste ja naiste vahel oli aga suurem kui omadussõnade kasutushulga pealt võis arvata: pooled mehed kasutasid 3–8 intensiivistajat, pooled naised aga 6–13 intensiivistajat. Sellest võiks järeldada, et naised väljendavad oma keeles rohkem emotsioone ja räägivad ka emotsionaalsematel teemadel, näiteks perekond. Sama küsimuse üle on arutlenud ka Tagliamonte (2016: 83), kelle põhjal seostataksegi intensiivistajaid tüüpiliselt just naiste kui emotsionaalsema sugupoolega. Sellele on aga veidi vastukäiv siinses magistritöö andmestikus enamuses meeste seas levinud (66%) reduplikatsiooni *väga-väga* kasutus, sest reduplikatsiooni peetakse just eriti suure emotsionaalsuse näitajaks.

Suuri erinevusi eri vanuserühmade vahel omadussõnade ja intensiivistajate kasutuses ei olnud. Tuhande sõna kohta leidis 60aastaste vanuserühmal 27 ja 80aastaste vanuserühmal 26 omadussõna. Sellest lähtuvalt oli nooremal vanuserühmal ka pisut mitmekesisem omadussõnade sõnavara ning intensiivistajate hulk ja sõnavara. Vanuserühmades erines aga võõrkeelse ainese hulk: kõik magistritööst leitud võõrkeelsed sõnad pärinesid ainult 60–69aastaste vanuserühmalt.

Haridustase omadussõnade kasutushulka ja leksikaalset mitmekesisust ei mõjutanud: nii kõrgharidusega kui muu haridustasemega eakatel oli tuhande sõna kohta keskmiselt 27 omadussõna. Muu haridustasemega eakate grupis varieerus intensiivistajate kasutushulk veidi rohkem kui kõrgharidusega eakate grupis. Haridustase oli aga ainus sotsiaalne tunnus, mis oli positiivsete ja negatiivsete hinnangusõnade puhul statistiliselt oluline. Positiivseid hinnanguomadussõnu kasutasid nii kõrgharidusega kui ka muu haridustasemega eakad enamvähem võrdsel hulgal, kuid kasutuserinevus tekkis just negatiivsete omadussõnadega. Umbes 2/3 kordadest kasutasid negatiivseid hinnanguomadussõnu muu haridustasemega eakad ja 1/3 kordadest kõrgharidusega

eakad. Muu haridustasemega eakad sattusid intervjuudes ilmselt vestlema raskematel ja keerukamatel teemadel, näiteks kirjeldati lähedase kaotust või igapäevaeluga hakkamasaamise raskust, mis suurendas nende negatiivsete hinnanguomadussõnade hulka.

Soo ja vanuse koosmõju intensiivistajate kasutushulgale uurides selgus, et 80–89aastaste vanuserühmas meeste ja naiste vahel suuri erinevusi ei olnud, mõlemad intensiivistasid omadussõnu umbes 15% kordadest. Küll aga erines intensiivistamiste hulk meeste ja naiste vahel 60–69aastaste vanuserühmas, kus naised intensiivistasid omadussõnu keskmiselt 25% ja mehed 15%. 60–69aastaste naiste suurem intensiivistatud omadussõnade hulk võib näidata, et emotsionaalsem keelekasutus on naistel, kuid magistritöö andmetel just noorema (60–69) eakate vanuserühma naistel.

Kokkuvõte

Magistritöös uurisin omadussõnu ning nendega koos esinevaid intensiivistajaid eakate keeles. Selle töö raames liigitus eakaks üle 60aastane inimene. Eakate keelt on vähe uuritud ning eesti keeles pole varem eakate omadussõnade kasutusest kirjutatud. Töö käigus andsin ülevaate seeniorite kõnekorpusest (Meister, Meister 2022) saadud andmete põhjal enim kasutatud omadussõnadest ja intensiivistajatest. Samuti vaatasin vanuse, soo ja haridustaseme seotust kasutatud omadussõnade ja intensiivistajate hulgaga.

Seenioride kõnekorpusest võtsin magistritöösse 48 keelejuhi intervjuud. Keelejuhid valisin juhuslikult, kuid lähtusin sellest, et töös oleks võrdselt esindatud kõik uuritud kõnelejaga seotud sotsiaalsed tunnused (vanuserühm, sugu ja haridustase). Kuna kõnekorpuse intervjuud olid juba transkribeeritud ja üle kontrollitud, ei pidanud mina seda enam tegema. Intervjuudest võtsin igasse töösse umbes 1400sõnalise teksti, millest automaatselt kogusin andmestikku omadussõnad. Intensiivistajad kogusin omadussõnadele hiljem käsitsi. Märkisin igal intervjuul üles ka peamised vestlusteemad ja hindasin nende põhjal hiljem, kui palju võisid need sõnakasutust mõjutada. Omadussõnadel märkisin lisaks intensiivistajate esinemisele ja kõneleja sotsiolingvistilistele tunnustele ka omadussõna semantilise tüübi ning konteksti, kus sõna esines. Vaatasin ka ühes fraasis esinenud omadussõnade arvu. Omadussõnade ja intensiivistajate sageduse seost sotsiolingvistiliste tunnustega hindasin rakendustarkvaraga R, kus tegin hii-ruut- ja t-teste ning karpdiagramme.

Eakate omadussõnade ja intensiivistajate kasutust mõjutasid nii suhtlussituatsioon kui ka vestlusteemad. Kuna intervjuud polnud täiesti loomulikud vestlused (tihti vestlesid omavahel võõrad inimesed ja vestluse põhieesmärk oli salvestada nende kõnet), võis see mõju avaldada ka eakate keelekasutusele, näiteks võidi vältida isiklikke teemasid nagu tervis.

Magistritööst selgus, et kokku esines eakate keele materjalis 1824 omadussõna ja 363 omadussõna intensiivistajat. Keskmiselt oli keelejuhi iga tuhande sõna hulgas 29 omadussõna ja 5 intensiivistajat. Kümme kõige levinumat omadussõna olid *suur*, *hea*,

huvitav, uus, väike, vana, tore, ilus, raske ja viimane. Üheksa kõige levinumat intensiivistajat olid *väga, nii, hästi, päris, täiesti, üsna, jumala, natuke ja täitsa.* Väga kasutus oli teiste intensiivistajatega võrreldes nii palju suurem, et moodustas pea poole kõigist esinemiskordadest (46%).

Võrreldes noortekeeles varem uuritud intensiivistajatega (Aasa 2022), puudusid eakate keeles võõrkeelsed intensiivistajad, ka oli neil vähem sõnade lühenenud ja kõnekeelsemaid vorme. Võõrkeelseid omadussõnu oli ainestikus kaks: *accompanying* 'kaasasolev' ja *digital* 'digitaalne'. Kõiki ainestikust leitud võõrkeelseid elemente kasutasid vaid noorema vanuserühma (60–69) eakad, vanemal vanuserühmal (80–89) võõrkeelne aines ja lühendid puudusid.

Omadussõna semantilistest tüüpidest kasutasid eakad enim hinnanguomadussõnu (556 sõna), seejärel mõõtme- (233) ja tüübiomadussõnu (163). Intensiivistatud omadussõnade poolt olid aga kõige sagedamad psühholoogilised (intensiivistatud 38% omadussõnu), hinnangu- (34%) ja rahaomadussõnad (33%). Kõige vähem kasutati (7 sõna) ja intensiivistati (0 korda) liikumisega seotud omadussõnu. Lekseemidest intensiivistati kõige rohkem sõna *vahva* 100%, seejärel sõnu *keeruline* ja *kallis* (mõlemaid 80% kordadest). Rohkelt intensiivistatud lekseemide hulka kuulusid enamuses hinnanguomadussõnad, vähe intensiivistatud lekseemide hulgast ühte konkreetset semantilist tüüpi esile ei kerkinud.

Vanuse, soo ja haridustaseme seotusest omadussõnade ja intensiivistajate esinemishulgaga selgus, et nendest tunnustest mõjutas kasutushulka enim sugu. Naiste kasutatud olid 53% kõigist omadussõnades ja 61% kõigist intensiivistajatest. Ainestikus leidis sõnu, mis olid levinud rohkem ühel sugupoolel. Nende sõnade põhjal selgus, et meestel, võrreldes naistega, on vähem levinud hinnangute ja inimeste kohta käivad omadussõnad (meestel on kasutusel näiteks sõnad *aktiivne, jube* ja *konkreetne*, naistel aga *armas, halb* ning *lõbus*). Võõrkeelsete elementide ja lühenenud sõnade kasutust keeles mõjutas vanus: kõik magistritööst leitud võõrkeelsed sõnad ja lühenenud intensiivistajad pärinesid ainult 60–69aastaste vanuserühmalt. Haridustasemel oli ainuke mõju hinnanguomadussõnade positiivsele ja negatiivsele kasutushulgale. Positiivseid

hinnanguomadussõnu kasutasid kõrgharidusega ja muu haridustasemega eakad võrdselt, kuid negatiivseid omadusi oli rohkem muu haridustasemega eakate keeles.

See magistritöö annab olulise panuse seni väheuuritud eesti eakate keelekasutuse uurimisele. Edasistes uurimustes võiks eakate omadussõnu ja omadussõnade intensiivistamise hulka võrrelda nooremate põlvkondade omaga ja leida, kuidas eesti eakate omadussõnade ja intensiivistajate kasutus suhestub teiste põlvkondade ja keeltega.

Adjectives and intensifiers in Estonian elderly language.

Summary

This master's thesis focused on the use of adjectives and intensifiers in the speech of elderly Estonians, a topic that has received little attention in previous research. This thesis contributes to the understanding of Estonian elderly language use. The data was collected from a senior speech corpus (Meister, Meister 2022). The main research questions were:

- 1) What are the most frequent and diverse adjectives and intensifiers in the elderly language?
- 2) How do the elderly combine adjectives and intensifiers?
- 3) How do age, gender and education affect the use of adjectives and intensifiers in the elderly language?

The thesis consisted of five chapters. The first chapter provided a theoretical background on the social factors that influence language variation, with a special emphasis on age. The second chapter described the linguistic features of adjectives and intensifiers in Estonian and reviewed the relevant literature. The third chapter explained the data collection and analysis methods. The fourth chapter presented the results of the quantitative and qualitative analysis, covering the frequency, co-occurrence, semantic types and social variation of adjectives and intensifiers. The fifth chapter summarized the main findings and implications of the study.

The analysis showed that the elderly speakers used 29 adjectives and 5 intensifiers per thousand words on average. The most frequent adjectives were *suur*, *hea*, *huvitav*, *uus*, *väike*, *vana*, *tore*, *ilus*, *raske* and *viimane*, while the most frequent intensifiers were *väga*, *nii*, *hästi*, *päris*, *täiesti*, *üsna*, *jumala*, *natuke* and *täitsa*. The word *väga* was used almost half of the time (46%) among all intensifiers. The study also examined how age, gender and education level influenced the use of adjectives and intensifiers. The results indicated that gender was the most significant factor, with women using more adjectives (53%) and intensifiers (61%) than men. The most intensified words were *vahva* (100%), *keeruline* and *kallis* (both 80%).

Kirjandus

Aasa, Triin 2022. Intensiivistajad eesti noortekeeles. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Athanasiadou, Angeliki 2007. On the subjectivity of intensifiers. *Language Sciences* 29, 554–565.

Anton, Elis-Marii 2022. Lühendite kasutus noorte netikeeles. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Bright, William 1997. Social Factors in Language Change. – *The Handbook of Sociolinguistics*. Ed. Florian Coulmas. Oxford: Blackwell, 81–91.

Coulmas, Florian 2005. Sociolinguistics: the study of speakers' choices. Cambridge University Press, New York.

Dennis, Paul A., Thomas M. Hess 2016. Aging-related gains and losses associated with word production in connected speech. – *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, 23, 638–650. doi:10.1080/13825585.2016.1158233.

Eckert, Penelope 1997. Age as a Sociolinguistic Variable. – *The Handbook of Sociolinguistics*. Ed. Florian Coulmas. Oxford: Blackwell. 151–167.

EKG 1995 = Erelt, M., Kasik, R., Metslang, H., Rajandi, H., Ross, K., Saari, H., Tael, K., Vare, S. 1995. Eesti keele grammatika I. Morfologia sõnamoodustus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

EKG II 1993 = Erelt, M., Kasik, R., Metslang, H., Rajandi, H., Ross, K., Saari, H., Tael, K., Vare, S. 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

EKK 2020 = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2020. Eesti keele käsiraamat. Uuendatud väljaanne. Eesti Keele Instituut: Tallinn.

Erelt, Mati 2017. 10. Omadussõnafraas. – Eesti keele süntaks. Eesti keele varamu III. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 405–415.

Grigorjev, Piret, Leelo Keevallik, Ellen Niit, Leho Paldre, Kristi Sak, Ann Veismann 1997. Kihnu murde assimileerumise mustreid Manilaiul. – Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997. Toim Erelt, M., Sedrik, M., Uuspõld, E. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 7: 26–44.

Halliday, M. A. K. 2007. Language and society. The collected works of M. A. K. Halliday, vol. 10. Ed. Webster. J. J. London: Continuum.

Hennoste, Tiit 2003. Eesti sotsiolektide seisund.

Hippi, Kaarina, Anne Mäntynen, Camilla Lindholm (toim) 2020. Vanhuus ja kielenkäyttö. – Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 1463. Helsinki.

Ito, Rika, Sali Tagliamonte 2003. Well weird, right dodgy, very strange, really cool: Layering and recycling in English intensifiers. *Language in Society* 32, 257–279.

Kasik, Reet 2009. Eesti keele sõnatuletus. Kolmas, parandatud trükk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Keevallik, Leelo 1994. <nud> varieerumine tänapäeva eesti kõnekeeles. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

Keevallik, Leelo 2010. Hinnangu grammatikast. – Eesti ja Soome-ugri Keeleteaduse Ajakiri. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 1(2), 147–161.

Kiik, Johanna 2021. Nelja uusklassikalise keelendi kohanemisest eesti keeles. Supermees jooksis hüperkiiresti megaraskel ultramaratonil. – *Keel ja Kirjandus*, 64(4), 301–316.

Koreinik, Kadri, Aive Mandel, Maarja-Liisa Pilvik, Kristiina Praakli, Virve-Anneli Vihman 2023. Outsourcing teenage language: a participatory approach for exploring

speech and text messaging. *Linguistics Vanguard*. <https://doi.org/10.1515/lingvan-2021-0152>.

Kütt, Andra 2023. 5–8-aastaste eesti laste keeleline areng ja selle seos keelelise kasvukeskkonnaga. Doktoritöö. Tallinna Ülikool.

Laanemets, Laivi 2012. Adjektiivid reklaamikeeles. – *Oma Keel*, 1: 54–61.

Lappalainen, Hanna 2018. Turhaa teitittelyä? Helsingi Ülikooli blogi. <https://blogs.helsinki.fi/vanhuusjakielenkaytto/kirjoituksia/>. (Vaadatud 25.05.2023)

Mandel, Aive, Kristiina Praakli, Virve-Anneli Vihman, Kadri Koreinik 2022. Rahvateadusega noortekeelt kogumas. – *Oma Keel*, 44 (kevad), 16–21.

Meister, Einar, Lya Meister 2022. Estonian elderly speech corpus – design, collection and preliminary acoustic analysis. – *Baltic Journal of Modern Computing*, 10 (3): 360–371. DOI: 10.22364/bjmc.2022.10.3.09.

Mets, Mari 2004. Võru kõnekeel: nud-partitsiibi tunnuse varieerumine Vastseliina murrakus. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

Mets, Mari 2010. Suhtlusvõrgustikud reaajas: võru kõnekeele varieerumine kahes Võrumaa külas. Doktoritöö. Tartu Ülikool.

Paradis, Carita 1997. Degree Modifiers of Adjectives in Spoken British English. Eds. Marianne Thormählen, Beatrice Warren. Lund University Press.

Peelle, Jonathan E. 2019. Language and Aging. *The Oxford Handbook of Neurolinguistics*. Eds. Greig I. de Zubicaray, Niels O. Schiller. New York: Oxford University Press, 295–316.

Praakli, Kristiina 2022. Sissevaade noortekeele uurimisse Eestis. Üldist ja üksikasjalikku. – *Keel ja Kirjandus* 11, 1014–1030.

Rahvaloenduse veebileht. <https://rahvaloendus.ee/et>. (Vaadatud 15.03.2023)

Rodríguez-Aranda, Claudia, Mona Jakobsen, 2011. Differential Contribution of Cognitive and Psychomotor Functions to the Age-Related Slowing of Speech Production. – Journal of the International Neuropsychological Society, 17(5), 807-821. doi:10.1017/S1355617711000828.

Stratton, James M. 2020. Adjective Intensifiers in German. – Journal of Germanic Linguistics 32 (2), 183–215. 10.1017/S1470542719000163.

Sõnaveeb = EKI ühendsõnastik 2023. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2023. <https://xn--snaveeb-10a.ee/search/unif/dlall/dsall/k%C3%B5va/1>. (Vaadatud 14.04.2023)

Tagliamonte, Sali A. 2016. Teen talk: the language of adolescents. Cambridge: Cambridge University Press.

Tender, Tõnu 1994. Eesti släng: olemus ja uurimislugu. – Keel ja Kirjandus, 346–355.

Tuul, Felika 2017. Eesti eakate meeste vananemiskogemus eluloonarratiivide põhjal. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Tuulik, Maria 2014. Adjektiivide polüseemia korpuses ja sõnaraamatus. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, 10: 307–317.

Tuulik, Maria 2022. Adjektiivide süstemaatiline polüseemia eesti keeles tajuadjektiivide näitel. Doktoritöö. Tartu Ülikool.

Tuulik, Maria, Ene Vainik, Geda Paulsen, Ahti Lohk 2022. Kuidas ära tunda adjektiivi? Korpuskäitumise mustrite analüüs. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, 18: 279–302.

Vihman, Virve-Anneli, Kristiina Praakli, Maarja-Liisa Pilvik, Mari-Liis Korkus 2022. Kas noored on inglise keelega 'obsessed'? Millest räägivad korpusandmed? Philologia Estonica Tallinnensis, 7. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 292–322.

Xiao Richard Z., Hongyin Tao 2007. A corpus-based sociolinguistic study of amplifiers in British English. *Sociolinguistic Studies*, 1(2), 241–273.
<https://doi.org/10.1558/sols.v1i2.241>.

Lisa 1. Semantiliste tunnuste tabel

Füüsikaline	füüsikalised omadused, mis ei kuulu kitsamatesse tüüpidesse.	amprine, inertne, jahutatud, puhas, kaarjas, kandiline, kõva, kõver, kuiv, libe, märg, niiske, nõrgavõitu, õrn, pehme, radioaktiivne, sirge, tahke, terav, tugev, ujuv, ümar, kerge, hapu, magus
Mõõde	ruumilised omadused	avar, jäme, kitsas, kõhna, kõrge, lage, lai, lame, lühike, madal, paks, pikk, pisike(ne), ruumiline, sale, sügav, suur, tihe, väike(ne)
Liikumine	liikumise ja tempoga seotud omadused	kiire, lahkuv, liikuv, sõitev, veerev, voolav
Värv	värvusega seotud omadused	hall, hõbedane, kollane, must, mustvalge, pruun, pruunikas, brünett, tume, värviline
Temperatuur	temperatuuriga seotud omadused	külm, külmetav, kuum, kuumutatud, pakaseline, palav, soe, tuline
Aeg	ajaga seotud omadused	ammune, edasine, eelmine, igapäevane, järgmine, kaasaegne, kevadine, kunagine, nõukogudeaegne, nüüdne, staažikas, suvine
Koht	mingi kohaga seotud omadused	alumine, maa-alune, kauge, kohalik, üleliiduline, mereäärne, vasakpoolne
Vanus	kellegi või millegi eaga, olemasolu ajaga seotud omadused	(-)aastane, eakas, moodne, noor, täisealine, tänapäevane, teismeline, uus, vana, värske, täisnumbriline vanus ilma <i>aastane</i> -lõputa (nt kolmene)
Kogus	hulgaga seotud omadused	ainus, -korruseline, mitmekordne, liigne, liitrine, -lapseline, tuhandene, vähene, üksik
Ühiskond	sotsiaalsete suhetega seotud omadused	akadeemiline, demokraatlik, erapooletu, kollektiivne, organisatsiooniline, perekondlik, rahvusvaheline, riiklik, sotsiaalne, ühiskondlik
Rõhutamine	intensiivsust, suurust või väiksust rõhutavad omadused	absoluutne, ehtne, igavene, intensiivne, kerge, mega, otsene, puhas, spetsiifiline, täielik, tohutu, äärmine
Hinnang	hinnangu ja sealhulgas modaalsusega seotud omadused	algeeline, armas, eriline, hea, hirmus, hull, huvitav, hämmastav, häa, igav, iseäralik, jube, karm, kasulik, kaunis, keeruline, kehvpoolne, kurioosne, mõnus, mõttetü, mäda, nadi, naeruväärne, naljakas, neutraalne, nigel, piisav, popp, särav, tavaline, tipp-topp, totter, tüütav, vahva, vajalik, õudne, äge

Psühholoogiline	meeleolu, iseloomu ja vaimsete võimetega seotud omadused	ahne, auahne, aktiivne, alaarenenud, äpu, entusiastlik, haritud, koloriitne, seltsimehelik, nutikas, saamatu, seniilne, vaimne, vaimukas, vihane, õiglane, õnnetu, äpu, üllatunud
Suhtelisus	omadused, mida defineerib võrdlus või suhe millegi muuga	analoogiline, erinev, igasugune, lõplik, omavaheline, peamine, ühepikkune, põhiline, sarnane, toasuurune, tolleaegne, viimane, võrdne, ühevanune, ülejäänud
Raha	rahaga seotud omadused	jõukas, kallid, odav, rahaline, rikas, vaene
Tüüp	Spetsiifilisema liigituse kaudu kirjeldatud eseme, tegevuse vm omadus. Ka nähtavad ja katsutavad mitte inimesele omased omadused. Siin on ka paljud kesksõnad, mis mujale hästi ei lähe.	aparatuurne, arheoloogiline, detailne, isetehtud, jooksev, jäätumisvastane, kaotatud, kindel, kristlik, käimata, mittemidagiütlev, pidev, põhimõtteline, päris, tugevdatud, tööalane, tühi, ussitanud, vabatahtlik, vahetatav, valmiskaaneline, vanemlik, vastuvõetav, vähine
Tervis	tervislikku seisundit kirjeldavad omadused	elus, poolsurnud, terve, vigane, surnud, nohune, haige
Inimene	Spetsiifilisema liigituse kaudu kirjeldatud inimese omadus. Ka nähtavad ja katsutavad inimese omadused, mis mujale ei sobi	higine, hoolitsetud, kiilas, kurtumm, lugev, läikiv, paremakäeline, isapoolne, usklik, vallaline, vastutav, väsinud, väljaõppinud
Olek	lõpetatud, konkreetsed mingi oleku/seisu kirjeldused	korras, selge, võõras, tundmatu, tuntud, sassis, vaba, valmis

Lisa 2. Kõik andmetes esinenud intensiivistajad

Intensiivistajad	Esinemisi	Intensiivistajad	Esinemisi
väga	166 (sh 8 väga-väga, 1 väga-väga-väga)	ikka väga	1
nii	53	kaunis	1
hästi	22 (sh 2 hästi-hästi)	kergelt	1
päris	20 (sh 1 päris-päris)	kui	1
täiesti	9	küllaltki	1
üsna	7 (sh 1 üsna-üsna)	kuradi	1
jumala	4	kuramuse	1
natuke	4	maru	1
täitsa	4	nii kohutavalt	1
eriti	3	nii otseselt	1
ime-	3	nii ülearu	1
liiga	3	niivõrd tohutult	1
natuke liiga	3	oi kui	1
niivõrd	3	-poolne	1
suhteliselt	3	puht-	1
ääretult	2	päris päris nii	1
hirmus	2	selgelt	1
natukene	2	sugugi	1
nii palju	2	suht	1
nii väga	2	uskumatult	1
praktiliselt	2	terve	1
täielik	2	tõeliselt	1
umbes	2	tõesti	1
võrdlemisi	2	tõesti väga	1
tohtu	2	üle mõistuse	1
tohutult	2	-võitu	1
niipalju	2	väga maru-	1
üldse	2	vähe	1
enam-vähem	1	vähe	1
haruldaselt	1	üldse mitte	1

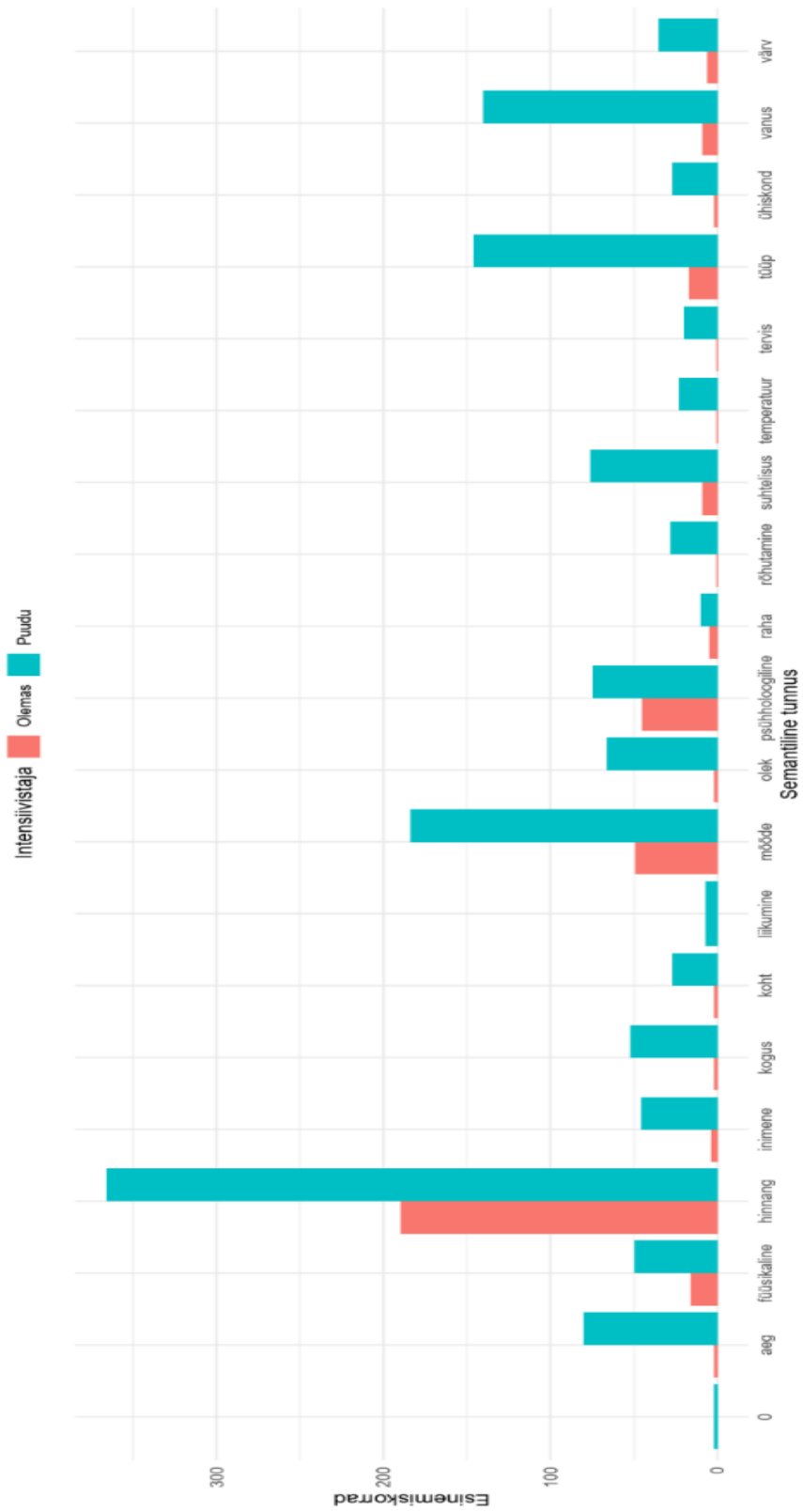
Lisa 3. Omadussõnade ja intensiivistajate koosinemise tabel

Omadussõna	Esinemisi	Intensiivistajaid	Intensiivistajate %	Semantiline tüüp
vahva	5	5	100	hinnang
keeruline	10	8	80	hinnang
kallis	5	4	80	raha
tubli	4	3	75	hinnang
lõbus	6	4	67	hinnang
tugev	10	6	60	füüsikaline
meeldiv	5	3	60	hinnang
põnev	5	3	60	hinnang
tore	43	25	58	hinnang
lihtne	7	4	57	hinnang
mõnus	7	4	57	hinnang
rõõmus	4	2	50	psühholoogiline
oluline	9	4	44	hinnang
armas	5	2	40	hinnang
korralik	5	2	40	hinnang
õnnelik	5	2	40	psühholoogiline
tark	5	2	40	psühholoogiline
pikk	24	9	38	mõõde
hea	82	30	37	hinnang
raske	32	11	34	hinnang
kerge	6	2	33	hinnang
huvitav	54	17	31	hinnang
erinev	16	5	31	suhtelisus
kummaline	7	2	29	hinnang
kõva	11	3	27	füüsikaline
ilus	33	9	27	hinnang
tavaline	4	1	25	hinnang
kõrge	4	1	25	mõõde
õnnetu	4	1	25	psühholoogiline
punane	4	1	25	värv
roheline	4	1	25	värv

halb	9	2	22	hinnang
kena	5	1	20	hinnang
õudne	5	1	20	hinnang
täis	5	1	20	kogus
lai	5	1	20	mõõde
pisikene	5	1	20	mõõde
füüsiline	5	1	20	tüüp
suur	117	22	19	mõõde
jube	6	1	17	hinnang
aktiivne	6	1	17	psühholoogiline
põhiline	6	1	17	suhtelisus
keelne	6	1	17	tüüp
kodune	6	1	17	tüüp
väike	52	8	15	mõõde
tähtis	8	1	13	hinnang
vale	8	1	13	hinnang
tühi	8	1	13	tüüp
haige	10	1	10	tervis
eriline	11	1	9	hinnang
võimalik	22	2	9	hinnang
aegne	11	1	9	suhtelisus
õige	12	1	8	hinnang
aastane	12	1	8	vanus
vana	51	4	8	vanus
selge	16	1	6	olek
uus	56	3	5	vanus
eelmine	14	0	0	aeg
järgmine	18	0	0	aeg
praegune	11	0	0	aeg
endine	6	0	0	aeg
puhas	11	0	0	füüsikaline
magus	5	0	0	füüsikaline
paha	6	0	0	hinnang
paras	6	0	0	hinnang
vajalik	6	0	0	hinnang
hirmus	4	0	0	hinnang
imelik	4	0	0	hinnang
kohutav	4	0	0	hinnang

isapoolne	8	0	0	inimene
emapoolne	6	0	0	inimene
näljane	4	0	0	inimene
ainus	6	0	0	kogus
-toaline	6	0	0	kogus
ainukene	4	0	0	kogus
mitmekordne	4	0	0	kogus
üksik	4	0	0	kogus
ainuke	10	0	0	kogus
kohalik	10	0	0	koht
vaba	18	0	0	olek
valmis	17	0	0	olek
korras	6	0	0	olek
tuntud	6	0	0	olek
vaene	5	0	0	raha
tohtu	5	0	0	rõhutamine
viimane	32	0	0	suhtelisus
ühine	5	0	0	suhtelisus
soe	9	0	0	temperatuur
külm	8	0	0	temperatuur
_poolne	16	0	0	tüüp
tehniline	6	0	0	tüüp
ajalooline	5	0	0	tüüp
konkreetne	4	0	0	tüüp
päris	4	0	0	tüüp
teatud	4	0	0	tüüp
tervistkahjusta v	4	0	0	tüüp
noor	13	0	0	vanus
päevane	8	0	0	vanus
must	4	0	0	värv
valge	4	0	0	värv
riiklik	5	0	0	ühiskond
kuulus	4	0	0	ühiskond
rahvusvaheline	4	0	0	ühiskond

Lisa 4. Semantiliste tüüpide ja intensiivistajate koosinemise hulk

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Elo Petron,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Omadussõnad ja intensiivistajad eesti eakate keeles“, mille juhendajad on Kristiina Praakli ja Virve-Anneli Vihman, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Elo Petron

16.06.2023